

#### EDITORIAAL

Opdat hun naam voorgoed bewaard en herdacht zou worden (Gilbert Ossieur) 02

#### ACTUEEL

Vredesprijs Ieper 2016. Uw stem telt. (Ludwich Devlieghere) 03

Kunstparcours Menin Road/Ypernstrasse (Geert Spillebeen) 04

#### DE NAMENLIJST

De geschreven Oorlog (Annick Vandebilcke, Dries Chaerle, Pieter Trogh en Piet Chielens) 06

De VIFF steunen de 'Beni Files' (de redactie) 08

#### ONTROERPARCOURS

Van zomaar een boek over een bloedende heuvel (Johan Van Duyse) 10

Impressies van een Noorderbuur. Een poster en een gedicht (Ton Uijl) 12

#### STERK AANBEVOLEN

De gezongen Oorlog (Annick Vandebilcke, Dries Chaerle, Pieter Trogh en Piet Chielens) 14

#### DE IERLANDREIS

Ontdekkingstocht naar de Ierse ziel (Jan Breyne) 16

De Vrienden van de Poëzie (Linda De Geest) 23

#### UIT DE LETTEREN GELICHT

Captain Fryatt (1872-1916), vergeten martelaar uit een voorbijge oorlog (Chris Spriet) 24

#### UIT HET MUSEUM

Halfweg de Eeuwherdenking vooruitkijken naar 2020 (Piet Chielens) 29

The Maltese Labour Corps (Gabriel Micaleff) 32

#### BOEKBESPREKING

Prostitutie in de Eerste Wereldoorlog (Luc De Munck) 34

De artistieke afdeling: 26 schilders van de Groote Oorlog (Luc De Munck) 37

#### IN MEMORIAM

Jack De Moor 40

#### TEN SLOTTE

Ypriana, Arrasina, Dardanella, lemand? Vier benepen jaren en één boreling (Chris Spriet) 41

#### Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)  
redactieverantwoordelijke

Annie Decoene (anniedecoene@hotmail.com)  
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)  
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)  
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)  
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)  
Freddy Rottay (frottey@yahoo.com)  
Pieter Trogh (pieter.trogh@ieper.be)

#### Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be  
Wielteje 11, 8900 Ieper

#### Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.  
Deadline voor volgende aflevering: 4 november 2016  
Mail uw bijdrage naar [flash@vriendeniff.be](mailto:flash@vriendeniff.be).

[www.facebook.com/VriendenFriendsIFF](https://www.facebook.com/VriendenFriendsIFF)  
[twitter.com/VIFF\\_IFFM\\_Ieper](https://twitter.com/VIFF_IFFM_Ieper)

# E D I T O R I A A L

---

Beste VIFF

## HONDERD JAAR NA WO I: DE NAMENLIJST

In het Kenniscentrum IFFM wordt, met de hulp van vele vrijwilligers, de NAMENLIJST samengesteld van alle WO I-slachtoffers zonder onderscheid die in België om het leven kwamen of dodelijk verwond raakten om vervolgens elders te sterven.

Door het samenbrengen van de informatie uit talrijke databestanden, het opzoeken van de gegevens in alle mogelijke geschreven bronnen, zoals o.m. regimentsregisters, wordt ernaar gestreefd een zo inclusief mogelijk dodenregister te bekomen voor burgers als voor militairen, ongeacht hun nationaliteit, zowel voor toenmalige vrienden als voor gewezen vijanden, zowel voor Belgen die in eigen land of daarbuiten omkwamen als voor niet-Belgen.

Het opsporen van al deze bronnen en het samenbrengen van de informatie is een waar huzarenstukje.

## HONDERD JAAR NA WO I: BENI-FILES...

13 augustus 2016: "Tussen 17u en 19u drongen mannen Rwangoma, een buitenwijk van Beni binnen. Met machetes werden mensen afgeslacht. Cijfers variëren tussen 36 en 65 doden. Een verschrikkelijke balans".

15 augustus 2016: "Het eindigt zoals ik gevreesd had. Tegen woensdag zijn al 180 burgers opgepakt, werden twee burgers door de politie doodgeschoten en vervolgens één politieagent door de massa gestenigd. In één van de wijken van Beni, werd een geesteszieke en verdwaalde jongen verkeerdelijk als Oegandese rebel aangezien. Hij werd door een woedende massa levend verbrand".

Dit zijn slechts twee korte fragmenten uit wat Elien Spillebeen rapporteert over de gebeurtenissen in de provincie Noord-Kivu in Oost Congo.

Beni Files is, net als de Namenlijst, een online monument maar voor de slachtoffers van Beni.

Hier zijn geen databanken beschikbaar noch geschreven bronnen, niet eens een geboortekte die de slachtoffers als spoor kunnen nalaten.

Opdat niet alle sporen zouden worden gewist trok Elien Spillebeen deze zomer naar Beni om er in samenwerking met twee Congolese collega's, Richard en Jean Baptiste, de slachtoffers van deze aanslagen een naam te geven en hun verhaal te bewaren.

## TAKE UP...

Ook deze slachtoffers vielen totaal zinloos door falende politiek en diplomatie, geopolitiek, een slaapwandelende en apathische wereld, geweld om geweld... vandaag de dag.

Opdat ook hun naam voorgoed bewaard en herdacht zou worden!

"Take up our quarrel with the foe!", John McCrae. Misschien schoppen we verantwoordelijken zo toch nog een geweten en is hun offer niet helemaal voor niets geweest.

De VIFF steunen dan ook volop het huzarenstukje dat Elien en haar vrienden in Beni pogen te realiseren.

Lees meer in deze editie van de VIFFflash en/of volg op Facebook <https://www.facebook.com/FilesBeni/>

Gilbert Ossieur  
Voorzitter VIFF

# A C T U E E L

---

## VREDESPRIJS IEPER 2016

### Uw stem telt!

*In 2001 stelde de stad Ieper een vredesprijs in. Met deze prijs wil de stad financiële en morele steun bieden aan een persoon of een instelling die zich op een bijzondere wijze inzet voor de vrede. Terzelfdertijd is de vredesprijs ook een educatief project waarbij met name de jongeren actief betrokken worden om na te denken over oorlog en vrede. De prijs wordt om de drie jaar uitgereikt. Het bedrag is 25000 euro.*

#### **KOEN KOCH**

Het uitgangspunt daarbij is de tekst van professor Koen Koch (1945 – 2012) Terms of Reference, een tekst die criteria levert om te oordelen wat bijdragen tot vrede inhoudt. Op basis van die criteria nomineert een internationaal selectiecomité vijf personen of instellingen die voor de prijs in aanmerking komen. Tot zijn overlijden in 2012 was Koen Koch voorzitter van dat selectiecomité. Nadien werd die taak overgenomen door Tomas Baum, directeur van het Vlaams Vredesinstituut.

Een stemming van het publiek duidt de laureaat onder die genomineerden aan. Aanvankelijk stemden uitsluitend jongeren, maar gaandeweg werd de stemming ook opengesteld voor een breder publiek, ongeacht leeftijd of woonplaats. De keuze van genomineerden door het selectiecomité garandeert hoe dan ook dat de laureaat de prijs waardig is.

De eerste laureaat was War Child in 2002. De volgende laureaten waren Helen Prejean (2005), Dr. Sima Samar (2008), Dr. Denis Mukwege (2011) en Malala Yousafzai (2014).

#### **GENOMINEERDEN**

In het voorjaar 2016 koos het internationaal selectiecomité de vijf genomineerden die voor de prijs van 2017 in aanmerking komen. Het betreft Hanan Al Hroub (Palestina), The White Helmets (Syrië), Dr. Kadhija (Afghanistan), Victor Ochen (Oeganda) en Dr. Paikiasothy Savanamuttu (Sri Lanka).

De gemeenteraad van Ieper opende de verkiezingsperiode met een stemming door de gemeenteraadsleden en het aanwezige publiek op de zitting van 5 september 2016. Er kan gestemd worden tot april 2017. Tijdens de gemeenteraad van mei 2017 wordt de keuze van het publiek bekendgemaakt en door de gemeenteraad bekrachtigd. De vredesfeesten in het weekend van 13-14 mei 2017 sluiten het verkiezingsproces af. De overhandiging van de prijs heeft plaats op 11 november 2017. Ook de Vrienden van het In Flanders Fields Museum worden uitgenodigd om mee te kiezen voor de laureaat van de vredesprijs van de stad Ieper 2017. Alle informatie over de genomineerden is te vinden op [www.vredesprijs-ieper.be](http://www.vredesprijs-ieper.be). Er kan ook via die website gestemd worden.

Ludwich Devlieghere

# Duitse monumenten spuiten bloed

## KUNSTPARCOURS

### MENIN ROAD / YPERNSTRASSE

*De hele zomer lang stelden 40 internationale beeldende kunstenaars vlakbij de weg Menen-leper hun werk tentoon. Zowel binnen als buiten lieten schilders, beeldhouwers, land artists en enkele auteurs zich inspireren door WO I. Daarvoor sloegen de vier partnergemeenten Menen, Wervik, Ieper en Zonnebeke de handen in elkaar. Deze kunstroute onderstreepte het historisch-strategische belang van de steenweg Ieper-Menen, die van oost naar west loodrecht door de frontboog sneed. De Britten noemden hem The Menin Road, de Duitsers Die Ypernstrasse.*

'Landscape, Form & Psyche' was de feitelijke titel van dit kunstparcours. Het grote aantal diverse kunstwerken, en alleen al de 18 vaak verrassende binnenlokaties, maken het moeilijk een algemeen waardeoordeel te vellen. En over smaken discussiëren we niet... Ik liet mij charmeren door het oud-gemeentehuis van Geluwe, met een interieur dat je meevoert naar de jaren '40 en '50. Daar ontroerde Georges Minne mij met de kleine, slanke bronssculptuur 'De geknielde van de fontein' (uit 1898); meteen dacht ik aan Käthe Kollwitz' beelden in Vladslo. Net zoals het beeld 'As' van (curator) Johan Tahon mij raakte in het oude St.-Franciscuskerkje van Menen.

Uitschieters citeren blijft moeilijk en subjectief. Gillot+Givry (FR.) plantten vier bleke multiplex constructies neer in parken en dorpen, verrassend ook in het Kraterbosje achter Bellewaerde Park. Ze refereerden aan bunkers: dat werkte enkel de eerste keer. Geslaagd, ook al door de verlatenheid in het kasteelpark van Geluveland, was de monumentale sculptuur van Renato Nicolodi (IT.): een kale, hoekige zuil die op een archetypisch oorlogsmonument leek. 'Reflectieruimte' heette het werk. Je kon er in gaan zitten: grappig, bevreemdend en het stemde tot nadenken. Reflectie dus, tegelijk een afspiegeling van oude WO I-monumenten.

#### **BLOODY WAR / BLOEDERIGE MONUMENTEN**

De bezoeker herinnert zich ongetwijfeld de monumentale beeldengroep in de overdekte binnentuin van het Menense stadhuis. Het Duitse duo Böhler & Orendt bracht met 'The Schlock of Glory' (volgens de brochure) 'een nieuw oorlogsmonument, een creatie die stemt tot nadenken omdat de heersende beeldtaal brutaal onderuit gehaald wordt'. Brutaal was het zeker: fonteinen spoten rood water uit afgerukte ledematen, het nebloed gutste uit de spleten van de gehavende standbeelden, die kriskras opgesteld leken. Wie niet geshockeerd was, kon zijn onwennige lach moeilijk verbergen. De reacties gingen van wansmakelijk over grotesk tot grappig en tegelijk confronterend, dwingend tot nadenken. De veeltalige opschriften op de sokkels verwezen naar de klassieke offerbereidheid op onze oorlogsmonumenten: 'Për God und Rey' of nog: 'Glorieus/Nasjion'. De Babylonische spraakverwarring trok zich door in de mix van militaire attributen: Franse jas met Duitse pinhelm, Britse soldaat met Belgische helm, enz. De absurditeit van oorlogsgeweld en nationalisme of patriottisme ten top. Een mijmerende, eenbenige soldaat, leunend op zijn geweer had – allicht niet toevallig – iets weg van de 'Brooding Soldier', de 'Canadien' van Sint-Juliaan in Langemark.

De beelden van Böhler & Orendt stonden wijselijk niet in het straatbeeld opgesteld, waar ze dag en nacht beslist voor verwarring hadden gezorgd bij de argeloze passant... of vandalisme uitgelokt. Opstelling op een rotonde of kruispunt werd even overwogen. Dat zou alleen contraproductief hebben gewerkt. De lokale bevolking, net als de buitenlandse bezoekers van onze WO I-slagvelden, bekijken de oorlogsretoriek van onze monumenten (waartegen Böhler & Orendt protesteren) met een eigen invulling, met vraagtekens en mededogen, totaal verschillend van 100 jaar geleden.



*The Schlock of Glory: was het 'the shock', een (wan)smakelijke grap of een stevig statement? Böhler & Orendt deden ons alvast nadenken.*

### **BÖHLER & ORENDT AAN HET WOORD**

Kunstenaren hoeven niets uit te leggen. Meestal blijft het stil wanneer je ernaar vraagt... Matthias Böhler (°1981, Duitsland) en Christan Orendt (°1980, Roemenië) daarentegen gaven vlot hun visie mee.

*Werd de beeldengroep 'The Schlock of Glory' speciaal voor deze kunstroute gecreëerd?*

'Inderdaad. Zonder de vraag om aan deze expo deel te nemen, hadden we zulke beelden nooit gemaakt,' vermoedt Matthias Böhler: 'De vele WO I-monumenten en begraafplaatsen en de 100ste verjaardag vormden een uitnodigende context. Voeg daaraan toe het groeiende nationalisme in Europa.'

*Hadden de kunstenaars hun werk liever op straat zien staan?*

'De fontein vragen een geschikte plek, met water en stroom. Onze sculpturen lijken op oorlogsmonumenten. Een park of plein, waar voorbijgangers niet noodzakelijk met kunst vertrouwd zijn, zou dus wel passen in ons concept,' aldus Christan Orendt, 'maar de plek waar het werk uiteindelijk opgesteld werd (de patio in het stadhuis van Menen) leek ons echt perfect.'

*Was het Canadese monument van Langemark een bewust onderdeel?*

C. Orendt: 'We hebben de bestaande monumenten uiteraard bekeken, met hun typische kenmerken. Maar nee, we wilden in geen enkel beeld naar één bepaalde natie of volk verwijzen. Vandaar het dooreen mengen van uniformstukken.'

*Werd het een softere versie dan zij voor ogen hadden?*

'Ook niet', beweert C. Orendt. 'Eerder dan een super realistisch slagveld moest het een vreemdsoortig themapark lijken. We wilden ook niet de bloedende mensen beklemtonen, maar wel bloedende monumenten tonen. Vandaar de spleten in de gebarsten voetstukken en sokkels, waaruit rood gekleurd water sijpelde en spoot.'

*Is hun kijk op oorlog en herdenken, als Duitsers, anders dan de klassieke Europese?*

'Een typisch Duitse benadering? We denken het niet,' vertelt Orendt. 'We voelen ons eerder verwant met de benadering van Monty Python, Mel Brooks of Matt Groening (The Simpsons). M. Böhler voegt er schertsend aan toe: 'Het enige echte Duitse aspect is vermoedelijk het zware accent in ons Engels wanneer we over ons werk spreken...'

Het project Menin Road/Ypern Strasse (Kunstparcours Landscape, Form & Psyche 04/06/2016 – 25/09/2016) met curator Johan Tahon en coördinator Jan Yperman verdienen veel lof. De veelheid aan beeldende kunststijlen maakte het de kijkers niet altijd makkelijk, maar zij kwamen tenminste, druppelsgewijs, met vele duizenden. Ook zij die nooit een kunstexpo of WO I-evenement aandoen. (Al reed de fietsende bezoeker iets te vaak verloren.) Mogen we op een volgende editie rekenen?

Geert Spillebeen

# D E N A M E N L I J S T

---

## Literaire graven in de Westhoek DE GESCHREVEN OORLOG

*De Eerste Wereldoorlog werd en wordt vaak een literaire oorlog genoemd. Geen enkele andere oorlog lijkt immers zoveel literaire producties te hebben voortgebracht. Correcter is echter om van een 'geschreven oorlog' te spreken, want ook in het dagelijkse leven was de geschreven tekst – als brief, postkaart, telegram of geschreven boodschap – toen veruit het meest voorkomende communicatiemiddel. Tegelijk maakte de massale omvang van deze eerste 'democratische oorlog' het nodig om voor elke deelnemer aan de oorlog een administratief spoor te trekken en van elke handeling in de oorlog een verslag op te maken. Daarnaast bleek de catastrofe ook zo ingrijpend anders dan eerdere ervaringen dat honderdduizenden voor zichzelf impressies en gedachten toevertrouwden aan dagboeken en correspondenties, soms met, maar veel vaker zonder literaire ambities.*

De verscheidenheid en kwantiteit aan teksten is kortom eindeloos, en blijkt ook relatief goed bewaard. Wat is het beeld van de oorlog dat ontstaat uit deze honderden miljoenen teksten wereldwijd, of uit de miljoenen teksten voor dit stukje van de oorlog aan het front in België? Hoe is de oorlog tot ons gekomen in teksten? Wat leren ze ons over de generatie die de oorlog schreef? In het najaar van 2016 grijpt het In Flanders Fields Museum de gelegenheid aan om dit onderwerp grondig onder de loep te nemen en in al zijn diversiteit voor het voetlicht te brengen. Dat gebeurt op twee manieren: enerzijds met een boek, een anthologie die meer dan 350 auteurs en teksten verbonden aan de Westhoek samenbracht, en anderzijds met een tentoonstelling die een overzicht biedt van teksten die voortgekomen zijn uit het oorlogsbedrijf zelf en teksten die nadien gepubliceerd werden als gangmaker van het denken en het openbare debat.

### LITERAIRE NAMENLIJST

In die geschreven nalatenschap van de oorlog vinden we ook talrijke verbanden terug met de Namenlijst. Onder de 600.000

doden bevinden zich enerzijds dichters en schrijvers, en anderzijds doden die vereeuwigd werden in een tekst van de dichter of schrijver waar ze mee bevriend waren. Voor beide categorieën kan je terug naar het landschap. Aan het front in de Westhoek kan je zo meer dan 100 graven vinden waar specifieke (literaire) teksten aan verbonden zijn. Er zouden er nog veel meer zijn geweest indien tientallen doden niet vermist waren en niet herdacht, of na de oorlog niet terug naar hun land van herkomst overgebracht. En uiteraard nog meer indien we niet het 'literaire aspect' van het geschreven woord zouden hanteren.

Voor de Vrienden zijn die literaire connecties niet nieuw, integendeel, ze worden reeds decennia meege dragen, gekoesterd, herdacht, herontdekt, en doorverteld. Alexis Helmer en John McCrae; J.M. Barrie, George Llewelyn Davies en 'Peter Pan'; T.E. Hulme en Wyndham Lewis; de spirituele zoektocht van Oliver Lodge naar zijn gesneuvelde zoon Raymond; de graven van Ledwidge en Hedd Wyn of de dood van Ernst Stadler... klinken onderwijl vertrouwd in de oren en roepen meteen stemmen en plekken in het landschap op. Maar wat is bijvoorbeeld de link van Marcel Proust met de Westhoek? Of van André Gide, afgezien van zijn aanwezigheid bij de begrafenis van Emile Verhaeren in Adinkerke? En hoeveel vrienden van Sassoon, Blunden of Gurney duiken in hun nalatenschap op? Welke namen, gebeiteld in de muren van het Panthéon in Parijs, vonden hun dood in Vlaanderen? En wat met de Vlaamse literaire connecties?

In de tentoonstelling werd een gelimiteerde applicatie van de Namenlijst uitgewerkt waar je voor de gelegenheid een honderdtal teksten, plekken en literaire actoren kan ontdekken. In de Anthologie zijn verschillende van die verhalen breder en dieper uitgewerkt. Het verhaal van Harold Stewart Gough en de Britse dichter Robert Nichols is er slechts eentje van.



### HAROLD STEWART GOUGH

Ondanks een indrukwekkende militaire stamboom, zou Harold Stewart Gough's overlijden vrij onopgemerkt zijn gebleven, ware hij niet bevriend geweest met de Britse dichter Robert Nichols (1893-1944). Gough raakte op 16 juni 1916 gewond tussen Railway Wood en de Zonnebeekseweg en overleed later die dag in een hulppost te Vlamertinghe. Hij ligt begraven op Vlamertinghe Military Cemetery. Toen Nichols van zijn begrafenis hoorde, schreef hij 'The Burial in Flanders (H.S.G., Ypres, 1916)'. Later schreef hij over Gough ook 'My Boy', en beide gedichten zijn opgenomen in de bundel *Ardours and Endurances* (1917), opgedragen aan zijn twee vrienden Harold Stewart Gough en Richard Parker Pinsent.

De tentoonstelling *De Geschreven Oorlog* loopt van 17 september 2016 tot en met 8 januari 2017. Het gelijknamige boek kan je kopen en lezen, in de tentoonstelling zelf. De teksten en actoren die je doorheen het boek of in de tentoonstelling ontmoet, pretenderen zeker geen exhaustief overzicht te bieden. Ken je nog andere literaire connecties met de *Namenlijst*? Dan voegen wij ze graag toe aan de *Lijst*!

Annick Vandenbilcke, Dries Chaerle, Pieter Trogh  
en Piet Chielens

### De begrafenis in Vlaanderen

(H.S.G., Ieper, 1916)

*Door de lichte regen denk ik hen te zien,  
door de lichte regen onder een gedempte lucht;  
door velden dwaalt een heimelijke dampwolk,  
de mist bevochtigt hun tuniek, verwacht hun geest.*

*Op schouderhoogte, kakischouder aan schouder,  
dragen ze mijn jongen op zijn laatste reis.  
De nacht komt nader. De wind zucht zacht en stokt.  
Ze wankelen dromend, denken zijn gezicht te zien.*

*Zoals de Vikingen, hun afgemaakte leider  
op de schouders, dragen zij wat rest van onze jongen  
voort, mijn vriend, hun leider, een officier  
die stierf voor hen voordat het ochtend werd.*

*Was ik erbij geweest dan kon ik dragen,  
delen in die wrange lading met verdriet, met trots!  
Op bronzen gezichten zie ik liefde, onderwerping,  
en stille rouw om die vrolijke jongen.*

*Ze komen aan. De priester herhaalt de dienst,  
de stromende regen versluiert.  
Ze staan verspreid.*

*De ondergaande zon vloeit uit: een tel van glans;  
de stilte, vocht, het glimmend graf; betreden gras  
dat damp.*

*Plotse schrik van grote kanonnen, echo's in de stilte.  
Bliksem. Bliksem*

**HIJ IS GEVALLEN IN DE STRIJD.**

*(O jongen, jongen toch!)*

*Zwakt nu af. De regen  
spettert weer. Geschut dat rommelt in de verte,  
de nacht valt over de verlaten vlakte.*

Lawford, september 1916.

# De VIFF steunen de 'Beni Files'

## VUILE KIVU-OORLOG: 'MONUMENT' VOOR DE VERGETENEN

*De actualiteit geeft onze kijk op De Grote Oorlog meer diepgang. Ook de vergeten actualiteit. Daarom steunen de VIFF het project 'BENI FILES' van documentairemaakster en Vredesvrouw Elien Spillebeen. In de dorpen rond Beni, provincie Noord-Kivu (Oost-Congo) registreerde Elien tientallen verhalen over onschuldige mannen, vrouwen en kinderen die in de regio werden vermoord. Zo maar... Een vuile oorlog. De honderden burgers die er de voorbije paar jaar omkwamen, dreigen naamloos vergeten te worden. De Beni Files geven hen nu een gezicht via een online monument met getuigenissen, verhalen, foto's, video's... Daarnaast draaide Elien daarover een documentaire, binnenkort te zien op Canvas bij Vranckx.*

Honderd jaar na WO I werkt IFF Museum nog steeds mee aan De Namenlijst van alle slachtoffers. Dat project spoort wonderwel met de Beni Files: de vergetenen van een oorlog krijgen een naam, een gezicht én waardigheid. In het geval van de regio Beni gaat het over een sluipende, vergeten oorlog tegen ongewapende burgers. Sinds oktober 2014 zijn in de naburige dorpen zeker 800 mensen gedood. Anderen zijn meegenomen of verkracht. Zo'n 80.000 mensen zijn de streek ontvlucht. Lokale autoriteiten wijzen naar Oegandese rebellen die terreur zaaien. Intussen is nog niemand opgepakt, laat staan veroordeeld.

### HOOP EN WAARDIGHEID

Elien Spillebeen (30) kent Noord-Kivu goed. 'De gevaarlijkste plek ter wereld voor vrouwen', zegt ze zelf. Zij reisde er voor het eerst heen voor een masterthesis Internationale Politiek. Twee maanden veldwerk maakten een onuitwisbare indruk, met vriendschappen voor het leven. De zelfredzaamheid, de veerkracht en het optimisme troffen haar. Vooral bij de vrouwen. In de stad Butembo heeft Elien intussen diverse projecten opgezet om vrouwen vooruit te helpen. Via haar ngo/vzw Mama Kivu gaat er structurele steun naar een



*Elien Spillebeen tijdens de vele interviews voor de 'Beni Files' in N-Kivu*

ziekenhuis, een vluchthuis voor verkrachte vrouwen, een damesvoetbalcompetitie, een naaiatelier, studiebeurzen, enz. Elien draaide er ook de internationaal bekroonde documentaire 'Backup Butembo', waarin ze sterke vrouwen portretteert. Het leverde haar de titel Vredesvrouw 2014 op.

De 'Beni Files' is het nieuwste project. In mei-juni dit jaar interviewde Elien Spillebeen, samen met twee lokale journalisten, een paar honderd mensen die getuigden over de moord op hun geliefden in de buurt van Beni. 'De respons was enorm', vertelt Elien. 'Mensen stonden soms een dag in de rij om aan het woord te komen, want eindelijk kwam er iemand die luisterde... Het was confronterend en fysiek, maar vooral mentaal uitputtend om al die gruwelfeiten te registreren. Bovendien zijn ook tijdens mijn verblijf enkele mensen vermoord. De familie heeft 24 uur bij de lijken gewacht op de politie... die nooit gekomen is. Nota bene onder de neus van Monusco, de grootste VN-missie', getuigt Elien.





### HET BLOED BLIJFT STROMEN

Af en toe post Elien een verslagje op haar blog. (elienspille.blogspot.be) In België houdt ze via sociale media en telefoon contact met Noord-Kivu. Midden augustus (ze was pas terug thuis) flakkerde het geweld weer op. Een fragment uit haar blog:

*...Het stopt niet. Woensdag wordt Maymoya opnieuw getroffen. De 7e aanval op dit dorp sinds oktober 2014. Die dag laten er 15 inwoners het leven. Vrijdag is het dan opnieuw de beurt aan de bewoners van het dorp Mayangose, waar 18 doden worden geteld. De vraag wordt me regelmatig gesteld: 'Waarom wonen er in deze streek nog mensen?' Het antwoord van mijn lokale kennissen is erg eenvoudig: 'We hebben geen geld om ergens heen te gaan. Wat we hebben is een thuis en een familie. Het is ons enige bezit waarmee we minstens een mager inkomen kunnen genereren. Elders wacht ons enkel honger.' Dat laatste klinkt inderdaad als een nog pijnlijker dood dan die met een machete. Toch worden heel wat mensen ziek van de angst. Ze willen enerzijds de daders niet geven wat ze willen, maar worden anderzijds wanhopig van angst. Het vermoeden leeft bij hen sterk dat ze de streek willen doen leeglopen en hun gronden wegschenken, aan de Rwandezes bijvoorbeeld. Bij mij leeft de schrik dat, wie hier ook achter zit, de bevolking zo moe en kwaad mogelijk wil maken. Tot de voedingsbodem rijp is om die bevolking zelf gruwelijke dingen te laten doen, een rebellie op te zetten, of zelfs een genocide te laten plaatsvinden. De twee nieuwe aanvallen en 33 extra doden werken in elk geval als olie op het vuur...*

### DIGITAAL MONUMENT?

De 'Beni Files' worden een online (internet)platform. Elk slachtoffer heeft een naam, een verhaal. Via een aanklikbare kaart, een namenlijst, foto's... krijg je het verhaal, in tekst en/of korte videoclips waarin familieleden getuigen over de gruwel in de buurt van de stad Beni. Ook de rapporten van de VN, van de burgerplatformen en ngo's, zullen er te vinden zijn. Tegelijk is er de tv-documentaire. Op Canvas kun je het verhaal achter de Beni Files leren kennen in een beklijvende tv-reportage voor de reeks 'De Nomaden', bij 'Vranckx op Zaterdag'.

In ruil voor de VIFF-steun aan de Beni Files organiseert Elien Spillebeen later enkele educatieve activiteiten. Beni Files is o.a. op Facebook. Maar ook via [www.mamakivu.be](http://www.mamakivu.be) kun je alle info vinden.

De redactie

# ONTROERPACOURS

## Bedenkings bij 'La Butte Sanglante' VAN ZOMAR EEN BOEK OVER EEN BLOEDENDE HEUVEL

*'La butte sanglante' van Pierre Miquel. Dat boek zit ik nu, naast een goed glas wijn, te lezen, in het begin van een julimaand 2016 die alvast in het zuiden van Frankrijk iets met 'oven', 'bakken', en 'zonnslag' te maken heeft. Dat boek is het zoveelste product van een zoektocht op Franse rommelmarkten naar interessants over de 'grote oorlog'. Mijn Franse buur doet dat onderzoek voor mij, hé, (laat de personen die me kennen niet saltowaarts achterover vallen van verbazing).*

### LOUIS

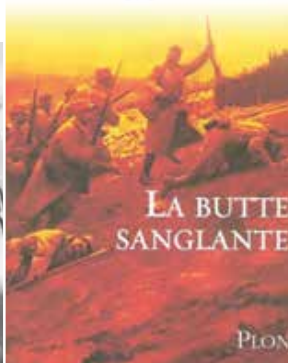
Hij en ik zijn complementair: hij kan werkelijk alles maken in en buiten het huis, maar weet niets van de oorlog. Ik denk dat ik een klein beetje van de oorlog ken, hij niet veel. En dat is raar, want zijn grootvader, Louis Rivière, sneuvelde aan de Chemin des Dames en liet een vrouw na die net zwanger was. De vader van mijn buur dus. Toen ik enkele papieren over zijn grootvader opduikelde was de verbazing groot: hij begreep niet dat die informatie er decennia lang was, ik begreep niet dat die informatie er decennia lang was zonder opgezocht te worden. Maar we beloven elkaar, steeds opnieuw, dat we de voetsporen van Louis zullen opzoeken, ook al heeft hij geen gekend graf. Ook al zijn er voor de Franse poilus geen 'Menenpoorten' of 'Thiepvals', met namen van veel te velen.

Bij elk bezoek van hem aan een 'marché des puces' gaat Loinel dus op zoek naar 'iets over de oorlog'. En nu was het dat boek met die titel: 'La butte sanglante'. Van Pierre Miquel dus, een schrijver die al een respectabel aantal titels op zijn palmares schrijven kan, gaande van de Dreyfus-affaire, over 'Mourir à Verdun' en 'Chemin des Dames', tot 'La butte sanglante'.

### PETAÏN

Het was een titel die mij eerlijk gezegd niet veel wijzer maakte (in mijn wijsheid dacht ik dat het front bezaaid was met al teveel aan 'buttes sanglantes') maar het bandje om de kaft heen, was wel de moeite waard: 'La tragique erreur de Pétain en 1915'. Het is een band in geel-zwart, maar reken me niet op af op het feit dat ik die kleuren vermeld, want het opvallende is dat de naam van die man met dat verleden blijkbaar toch weer commercieel genoeg is om er zo'n extra band voor te drukken. We kennen Pétain wellicht allemaal rond de slag van Verdun, en rond zijn rol in de tweede oorlog, maar dit boek vertelde vooral over de al te vaak vergeten en inderdaad bloedige slagen in de Champagnestreek van 1915.

Wat het boek van bij het begin je bij de keel doet grijpen, is de dualiteit (en dat is een eufemisme) tussen legerleiding en

Pierre  
MIQUEL

CORBENY

politiek. De Franse legerleiding, dat is eigenlijk vooral Joffre, wil zich boven de 'politiek' stellen. Joffre teert op zijn imago van winnaar van de Marneslag, en voelt zich werkelijk boven alle andere instanties verheven. Als hij nu een nieuw offensief wil, wie zal hem dan tegenhouden? Toch de morrende generaals die al teveel van hun mensen zien sneuvelen niet? Toch de politici niet, die zich afvragen of Joffre nu wel kansen heeft om door de Duitse linies te geraken, al zijn er te weinig troepen, al is er te weinig munitie, al zijn de reserves nauwelijks getraind, al zijn de granaten van bedenkelijke kwaliteit? Ze twifelen, ze zijn het oneens, zij willen hem tegenhouden, ze willen dat hij uit zijn ivoren toren in Chantilly komt. Ook het eerste gebruik van gas, ergens in het leperse, kan zijn plannen niet dwarsbomen. Hij moet en hij zal doorbreken... De vraag van Poincaré, een politicus, waarom hij wel zou lukken waarin de Duitsers (die toch beter bewapend zijn) niet slagen, wordt weggemoffeld.

### ETIKETTEN

En zo gaan de beginbladzijden van het boek verder... Verloren, absurde en verwoestende offensieven worden door de militaire verantwoordelijken afgewimpeld op een gebrek aan slagkracht van de politiek die niet genoeg reserves of munitie kon 'organiseren' in het hinterland. Generaals als Joffre gebruiken

hun invloed om te bewijzen dat het volgende offensief het ultieme zal zijn, de ultieme weg naar de overwinning. De aarzeling van de politiek om de militairen te stoppen, het *dédain* van de militairen richting politiek; die strijd kleurt de eerste bladzijden van mijn vakantieboek. Ergens tussenin moet Louis Rivière geofferd worden. Voor 'de militairen'? Voor de 'politici'? Moest hij al een graf hebben zou er 'Mort pour la France' opgestaan hebben. En bij die eerste bladzijden dacht ik al aan welk Frankrijk wel bedoeld zou worden? Het Frankrijk van de militairen? Van de politici? Van de katholieken, de liberalen, de anarchisten, de pacifisten? En de Duitse soldaten dan? De Engelsen? De Belgen? De Vlamingen?

Van etiketten spaar ons. Wedden dat ik bij het beschrijven van mijn 'etiketten' hier en daar een 'oh neen, toch dat niet' oproep? Welnu dan: ik ben Stekenaar, zestiger, Vlaming, N-VA-er, politicus, getrouwd, vader, grootvader, wereldoorlog I -adept, VIFF-er, pacifist, werknemer, voetballiefhebber, wielerman, onhandig,.... En ik snurk nu en dan. En met Pétain heeft dit tekstje niets te zien. Of juist van alles? Etiketten...

Johan Van Duyse

# Impressies van een Noorderbuur

## EEN POSTER EN EEN GEDICHT

*Nederland was geen slagveld tijdens de Eerste Wereldoorlog. De tweede oorlog heeft er feller op ingehakt. En toch merken we dat de Nederlanders de weg hebben gevonden naar Ieper en naar de herinnering van wat hier honderd jaar geleden is gebeurd. Maar hoe ervaart onze Noorderbuur de tocht naar de Westhoek. En hoe kan de herinnering aan een gedicht plots een mens frontaal raken in zijn eigen emoties. We kregen dit reisverslag van Ton Uijl uit Leiden en mochten eens meekijken in de Nederlandse geest.*

“Moeten we nog twee uur wachten voor die vijf minuten toetersaars onder dat poortgebouw?”

“Ja,” zeg ik, “nog twee uur, korter kan het niet.”

Ze zuchten. Dat klinkt als: we geven die ouwe toch maar zijn zin. Ik zit met mijn puberende kleinzoons Milan en Joost op een terras aan de Grote Markt in Ieper. De keuze van het menu is gemaakt. We kijken uit op het museum In Flanders Fields, vernoemd naar de titel van het gedicht van de arts en dichter John McCrae:

*In Flanders Fields the poppies blow  
Between the crosses, row on row.*

Hoe vaak heeft mijn vorig jaar overleden vrouw Petra dit gedicht voor mij opgezegd? Zomaar, of op een familiedag. Alleen de eerste twee regels van het gedicht heb ik onthouden. Ook haar zus Ria en haar broer Joop hebben dit gedicht stevig in hun kop gestampt. Met een grijns op zijn gezicht vult Joop Petra dan altijd weer aan. Ze hebben vast een fanatieke docent Engels gehad, daar op die Mulo in Vlaardingen. Dit gedicht aanleren was zeker zijn manier om de gedachtenis aan de Eerste Wereldoorlog levend te houden voor Petra, haar broer, haar zussen en vele anderen in het begin van de jaren zestig.

### BUITEN SCHOT

Ik heb Milan en Joost opnieuw zo gek gekregen om met mij op stap te gaan. Het is me eerder ook gelukt om met hen een zogenaamd vergelijkend warenonderzoek te doen naar planetaria in Europa: Franeker met het planetarium van Eijse Eijnsinga torende hoog boven die van Leiden, Amsterdam, Torun en Brussel uit. Na Brussel wilde ik een nieuw project ondernemen: de “Groote Oorlog”, die in een vloek en zucht voor Kerstmis 1914 beslist zou zijn, dachten de Engelsen, dachten de Duitsers, dachten de Fransen. Ach, wie dacht dat niet.

De voorstelling Buiten Schot van Diederik van Vleuten over de Great War is de opmaat geworden voor ons onderzoek naar deze afgrijselijke oorlog. We waren ontroerd, maar we hebben ook hartelijk gelachen, ondanks de verschrikkingen in deze oorlog. Het kwam door de verhalen en de manier waarop Diederik deze vertelde. Over de aanslag door Gavrilo Princip op de Oostenrijkse kroonprins Franz Ferdinand en prinses Sophie in Sarajevo en het Kerstbestand in 1914. Ook over de internering van Engelse soldaten in Groningen met hun cabaret, waarvan de opbrengst bestemd was voor de watersnoodramp van 1916. Indrukwekkend is het verhaal van de eenarmige pianist Paul Wittgenstein met zijn pianoconcert van Ravel voor de linkerhand. Ongelooflijk is het verhaal over de Michelinkaat uit 1919 met informatie over de ruïnes en bommenkraters in West-Vlaanderen.

### ROAD TO HELL

Wij reizen naar West-Vlaanderen en Ieper. Tijdens de strijd tussen 1914 en 1918 zijn de stad en de streek volledig zinloos verwoest, ten koste van honderdduizenden soldaten uit het Britse Gemenebest, België, Frankrijk als Duitsland. Het plan is om vrijdagavond om acht uur de Last Post onder de Menenpoort mee te maken, maar vanwege panne op het parkeerterrein van Texaco bij Kruikeke, komen we te laat bij onze B&B aan. Geen Last Post. Maar wel The Road To Hell, zoals de Meenseweg, waaraan onze B&B ligt, toen toepasselijk genoemd werd. De begraafplaatsen, links en rechts als stille getuigen en daartussen toch ook nog een pretpark. Door de vertraging moeten we alles in één dag persen: het bezoek aan het museum In Flanders Fields, de gedenkmonumenten en begraafplaatsen rond de stad, en de Last Post. Ieper heb ik, jaren daarvoor, met Petra al een keer eerder bezocht. Toen al maakte het museum indruk op ons. Vooral de nagemaakte loopgraaf met het daarbij horende kanonnengebulder, lichtflitsen en kermende soldaten. Alleen de stank van kruit, chloor- en mosterdgassen, dood en verderf ontbrak. Maar nu is de hele tentoonstelling volkomen veranderd. We zien films over het verloop van de fronten in West-Vlaanderen, de IJzerlinie. Indrukwekkend zijn de nagespeelde verhalen van vluchtelingen, artsen en soldaten. De voortdurende, beklemmende muziek op de achtergrond. Muziek, muziek, is het wel muziek? Het is geluid dat overal aanwezig is. Indringend, zeurend als een ontstoken zenuw. Vooral





het verhaal over de kerstnacht van 1914 verteld door een Engelse, Duitse, Belgische en een Franse soldaat, grijpt ons aan. Samen het Stille Nacht, of Silent Night zingen en met elkaar de drank, kaas en sigaretten delen alsof de vrede in aantocht, wat zeg ik, al ter plekke, hier en nu, aanwezig is. Onbegrijpelijk dat er de volgende dag in opdracht van zowel de Duitse als geallieerde generaals over en weer vreugdeloos geprobeerd werd elkaar te vermoorden. Wat uiteindelijk uitstekend gelukt is, gezien de vele begraafplaatsen rondom Ieper.

### PIE JESU

De begraafplaats Tyne Cot is de grootste militaire begraafplaats van het Gemenebest in de wereld met bijna 12.000 graven. Duizenden Engelse, Australische, Zuid-Afrikaanse, Canadese, Indiërs, Nieuw Zeelandse soldaten en vier Duitse soldaten. Meer dan 8000 slachtoffers zijn onbekend, maar wel Known to God. Die laatste toevoeging spreekt Milan zachtjes voor zich uit. En nog een keer, nog een keer. Is het verwondering? Is het om het goed tot hem door te laten dringen dat God iedereen bij naam kent? Of is het onbegrip? Hill 62 is één van de heuvels waar de Engelsen en de Duitsers om gevochten hebben. Via ondergrondse tunnels met vertakkingen probeerden ze over en weer de vijandelijke linies met duizenden kilo's explosieven te vernietigen. Hill 60 ziet er verwaarloosd uit. Kraters, kale, dode bomen, gaten, verlaten betonnen bunkers. Alsof nu nog de strijd verloren is.

Onderweg naar de Menenpoort zien we veel Engelse veteranen en Engelse schoolkinderen, die de vele souvenirwinkels bezoeken. Boeken, tijdschriften, posters, granaten, uniformen, poppies, geweren, messen, gasmaskers, et cetera. Alles ademt oorlog. Rond de poort wordt het drukker. We gaan even naar boven, de stadwallen op. We kijken naar een groep meiden die met elkaar een soort golfspel uitproberen, alsof het hier vrede is. Even later gaan we naar beneden en zien de 55.000 gebeitelde namen in de muren van de poort, officieren bij officieren, soldaten bij soldaten, regiment voor regiment. We verbazen ons over de massa mensen die onder de poort en daarachter verzameld zijn. We moeten plaatsmaken voor een Engels meisjeskoor met hun orkest en we schuifelen met tientallen anderen naar achter. Ik bots tegen een Engelsman op,

die me vertelt dat hij namens zijn grootvader hier is. Hij laat met trots de British War Medal aan me zien. Voordat de vijf brandweerlieden hun plaats innemen wordt ons verzocht niet te applaudisseren, vanwege het karakter van de bijeenkomst. Dan klinkt kort het trompetgeschal. Stilte. Vervolgens zingt het meisjeskoor. En verdomme, ze zingen het Pie Jesu uit het requiem van Lloyd Webber. Ik heb moeite om mijn tranen binnen te houden. Ik draai mijn hoofd weg van de jongens. Ze hoeven niet te weten dat Petra dit nu net het mooiste lied uit dit requiem vindt (eh, vond). Een meisje en een jongen, keurig in het uniform van hun middelbare school, dragen een krans vol poppies naar de overkant. Ze plaatsen het voor de grootvaders naast al die andere kransen met of zonder linten, met of zonder brieven in plastic. Kransen van gisteren, eergisteren, en de dag daarvoor en al die dagen weer daarvoor op de trappen, tegen de muren. Een man posteert zich in midden onder de poort en declameert:

*They shall grow not old  
As we that are left grow old  
Age shall not weary them  
Nor the years condemn  
At the going down of the sun  
And in the morning  
We will remember them*

Links en rechts van ons worden de laatste woorden van het gedicht herhaald. Dan is het weer even stil. Geschuifel, zacht gemompel dat over gaat in praten met elkaar, hand schudden en zacht gelach. Velen lopen weg, enkelen talmen. Ook wij gaan op weg naar de auto. Niemand zegt wat.

Als we de stad verlaten denk ik aan een moment eerder op de dag. Ineens zie ik mij weer op het muurtje tegenover het museum in Ieper zitten. Ik heb moeite mijn emoties onder controle te krijgen. Milan heeft mij zonet een poster van het gedicht In Flanders Fields gegeven. Opnieuw hoor ik de stem van Petra. De eerste regels... De tranen springen in mijn ogen. "Dat is niet erg. Logisch toch. Dat geeft toch niet", zeggen Milan en Joost, terwijl ze op mijn schouders kloppen.

Ton Uijl



# S T E R K   A A N B E V O L E N

## DE GEZONGEN OORLOG Een unieke reeks concerten gebaseerd op teksten uit de Eerste Wereldoorlog

**1 oktober 2016**, Het Perron

LE GRAND TROUPEAU / Jean Giono (F)  
*Barbara Sarafian, Patrick Riguelle, Koen De Cauter, Une Anche Passe, Wouter Vandenaabeele, Caroline Steen, Stefaan Smagghe, Jean-Pierre Van Hees (in het kader van Gone West)*

**7 december 2016**, Het Perron

THE GREAT WAR CONCERT / Ernst Marchand (D)  
*Konrad Kosseleck Big Band, Vincent Bijlo, Ellen ten Damme*

**6 juni 2017**, Het Perron

SAM SWEENEY's FIDDLE: MADE in the GREAT WAR  
*Sam Sweeney, Hugh Lupton, Rob Harbron, Paul Sartin*

**7 juni 2017**: 100ste verjaardag van de MIJNENSLAG  
vroeg ochtendwandelingen & ontbijt

- Wijtschate /Loker: 20 jaar Redmondwandeling / William Redmond (Ire)
- Zillebeke: Richard Howard-wandeling / Richard Howard (UK)

**15 & 16 september 2017**,

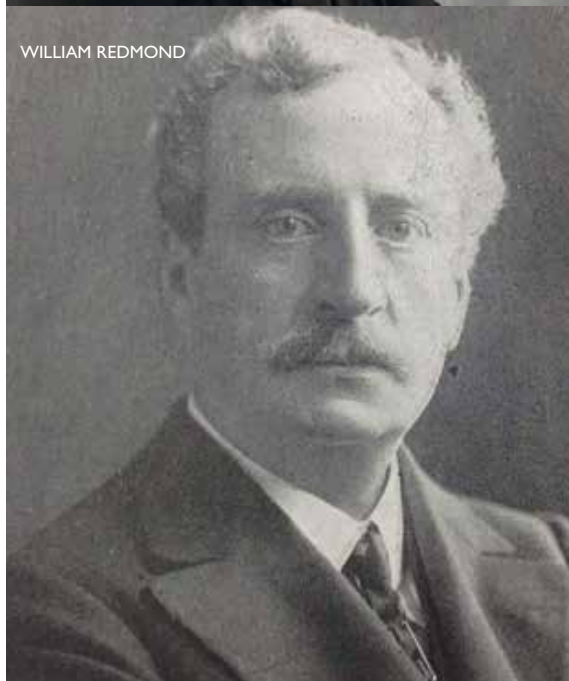
Sint-Maartenskathedraal, Ieper  
PIET SWERTS: A SYMPHONY of TREES  
wereldcreatie  
Homage to Ypres and Ivor Gurney  
Ivor Gurney (UK)  
*Symfonieorkest Vlaanderen, David Angus, Lee Bisset, Thomas Blondelle, gemengde koren, orgel*

Alle info, reservaties via website CCI [www.acci.be](http://www.acci.be)  
korting via lidmaatschap Viff of CCI

LE GRAND TROUPEAU



WILLIAM REDMOND



## Konrad Koselleck, Ernst Marchand, Vincent Bijlo, Ellen ten Damme en The Concert to End All Wars.

Op 15 augustus bezochten **Konrad Koselleck** en **Vincent Bijlo** het Kenniscentrum van IFFM. Konrad had een bijzonder pakje bij dat hij wilde schenken: Het Kriegs-Tagebuch van zijn oudoom Ernst Marchand. Ernst was de zoon van professor dr. Felix Jacob Marchand en Martha Reuter. Felix was professor pathologie in Marburg in Hessen, waar Ernst op 28 februari 1898 geboren werd. Als piepjonge korporaal van het Königlich Sächsische 8. Feld-Artillerie-Regiment Nr. 78 kwam hij in 1916 bij Reims in de oorlog aan. Na een verwonding en via verschillende legeronderdelen belandde hij eind 1917 als luitenant met het 115de Saksische regiment veldartillerie in België. In april 1918 werd de eenheid ingezet bij Houthulst en Poelkapelle. Ernst Marchand, Leutnant der Reserve in de Saksische artillerie, sneuvelde op 11 mei 1918 langs de weg van Poelkapelle naar Langemark en werd begraven op de Duitse begraafplaats in Hooglede, waar hij tot op deze dag ligt. Konrad Koselleck is de zoon van Reinhart Koselleck, een van Duitslands bekendste historici van de 20ste eeuw, die over de geschiedenis van abstracte begrippen werkte en over herdenking. Zo sprak hij zich herhaaldelijk uit in het openbare debat rondom de herdenking van de Holocaust. Konrad is muzikant, componist, arrangeur en leider van een steengoede big band. Hij staat bekend als een van de toparrangeurs in Nederland, die zich ver buiten het idioom van de jazzmuziek begeeft, en ook klassieke muziek, chanson en pop in zijn repertoire en arrangementen opneemt. Hij combineert vakmanschap aan humor en durf.

### DAGBOEK

Hij schonk het dagboek van zijn oudoom aan het IFFM, omdat het thuishoort daar waar Ernst nog wordt herdacht en waar een museum zich dagelijks inspant om persoonlijke herinneringen te laten voortleven. In de tentoonstelling De Geschreven Oorlog is het typoscript van het dagboek te zien, zoals dat door de vrouwelijke leden van Ernsts familie werd gemaakt. Wellicht hielpen zowel zijn grootmoeder, als zijn moeder en zus aan de geschreven herdenking van Ernst. Later zal ook het persoonlijke notitieboekje van Ernst aan de schenking worden toegevoegd. Maar dat boekje trekt nu nog met Konrad mee op tournee. Ter nagedachtenis van zijn oudoom maakte Konrad Koselleck immers *The World War One Project, The Concert to End All Wars*.

Het concert maakt een grote boog over de Eerste en Tweede Wereldoorlog en trekt ten strijde in woord en muziek tegen alle oorlogen. Zangeres van The Concert to End All Wars is **Ellen ten Damme**, hier nog al te weinig bekend, maar in Nederland terecht een vedette die met teksten van Ilja Leonard Pfeijffer, of met een Duits repertoire van het cabaret van de jaren 1920 tot Nina Hagen en het brutale anti-oorlogslied Plattgefickt, ruim verder gaat dan de doorsnee chansonnière of kleinkunstenaar.

Voor zijn concert deed Konrad Koselleck ook een beroep op cabaretier en schrijver Vincent Bijlo die voor elke voorstelling het unieke van de herdenkingsplaats waar het concert wordt geprogrammeerd evocert. The Concert to End All Wars stond al in Huis Doorn, aan het Belgenmonument in Amersfoort, in de Britse basis in Gütersloh (Westfalen), aan de begraafplaats Ysselsteyn en op het Ten Vrede festival.

### CONCERT

Op woensdag 7 december 2016 komt The Concert to End All Wars naar Ieper. Het concert zal, zoals alle concerten in het Ieperse CCI, na de Last Post ceremonie starten, maar Konrad Koselleck wil de ceremonie en het concert heel letterlijk op elkaar laten aansluiten, waarbij het publiek van de Menenpoort, dwars door de stad naar de concertzaal zal worden geleid, in een optocht met een unieke fanfare. Een deel van het publiek dat die tocht niet aankan of –wil, wordt inmiddels door Vincent voorbereid in de zaal.

Voor de honderdste verjaardag van de dood van oudoom Ernst, in mei 2018, rekt Konrad ook op de Vrienden van het IFFMuseum voor een unieke herdenking. The Concert to End All Wars en het verhaal van Ernst Marchand is zo'n project waarvan je in elk detail aanvoelt dat het veel meer wordt dan 'gewoon' een herdenkingsconcert, maar veel meer een noodzakelijk puzzelstukje in een reële geschiedenis van mensen en van een regio. Het concert maakt dan ook terecht deel uit van die unieke reeks De Gezongen Oorlog. Rood aanstrepen in de agenda!

Annick Vandenbilcke, Dries Chaerle, Pieter Trogh en Piet Chielens

# D E I E R L A N D R E I S

## Een slagveldreis, die er geen was ONTDEKKINGSTOCHT NAAR DE IERSE ZIEL

*Je moet het maar durven: een slagveldreis organiseren zonder slagvelden. Dit is wat de Vrienden van het IFFM ons voorschotelden met de reis naar Ierland. Jawel, er zat één slagveld in het programma, dat van de 'Battle of the Boyne', maar die dateerde al van 1690 en indien deze gebeurtenis niet mede oorzaak was geweest van eeuwenlang dispuut, dan zou niemand er eigenlijk nog over hebben gesproken.*

Nee, wij zijn niet naar de slagvelden gegaan in Ierland. En toch was de oorlog, de Eerste Wereldoorlog, nooit veraf. Dit had uiteraard veel te maken met de meer dan 12.000 Ierse soldaten, die hier op het Western Front sneuvelden, met dichter Francis Ledwidge, die te Boezinge sneuvelde en vooral met Major Redmond, die ten oorlog trok om zelfbestuur voor Ierland dichterbij te brengen en daarbij velen overtuigde om met de Britten te vechten. Daarom was het goed dat we onze blik naar het groene noorden richtten. Omdat geschiedenis, politiek, strijd, poëzie, muziek en melancholie steeds weer in mekaar overgingen, blijft deze reis voor iedereen, die eraan deelnam, een onvergetelijk gebeuren.

### HONGERSNOOD

We zochten naar de ziel van Ierland en de Ieren. Daarvoor hebben wij naar hun verhalen geluisterd, hun geschiedenis gevoeld, hun liederen aangehoord, hun heilige plaatsen bezocht, hun dichters beluisterd, hun Guinness en hun Bushmills Whiskey (mét e) geproefd. En onze honger is toch nog niet gestild. 'Wie de Ieren begrijpt, moet aan zijn eigen verstand twijfelen; wie niet van ze houdt moet aan zijn hart twijfelen', heeft iemand ooit aan één of andere toog gezegd, en gelijk had hij. Want dit land heeft zoveel verschillende facetten en invalshoeken dat het verhaal nooit af is.

In 'the Isle of Ireland' wonen vandaag 6,4 miljoen inwoners, 4,6 miljoen in de Republiek en 1,8 miljoen in Noord-Ierland. Dit zijn er meer dan 2 miljoen minder dan in Londen alleen, en



Richmond Barracks Inchicore – Gedenkplaat Francis Ledwidge

weinig meer dan 2 eeuwen geleden. De oorzaak is schrijnend: tijdens de hongersnood van midden de 19de eeuw zijn een miljoen mensen omgekomen en tussen 1948 en 1950 zijn nog eens 2,5 miljoen Ieren geëmigreerd. Hele dorpen werden uitgeroeid en de lijken lagen over de wegen verspreid. De haat tegen de Engelsen – die al eeuwen gistte – werd nog vergroot: in volle hongersnood vertrokken er nog steeds schepen vol voedingswaren vanuit Ierland en deed de bezetter er niks aan om de ellende te lenigen. 'Ierland is een land, dat meer ongelukkige, armzalige, van alle recht verstoken, niets bezittende proletariërs heeft, dan enig land in de wereld, en daarom is het ook een land, waar zulke talentvolle, werkzame en welsprekende volkstribunen kunnen tieren, zoals O'Connell er één is...', schrijft een zekere J.G. Kohl in een bombastisch Hoogduits boekje uit 1845, 'Reizen in Ierland'. Dat hij O'Connell noemt is niet vreemd: de man mocht de charismatische



General Post Office – Dublin



voorman van de Repealbeweging<sup>1</sup> en Lord Mayor van Dublin ontmoeten op het toppunt van zijn invloed en macht. Vandaag staat zijn monument in de drukke O'Connell Street, op een boogschuit van het iconische postgebouw en de duiven huizen (om geen ander woord te gebruiken) nu op zijn hoofd.

### 'BOVENNATUURLIJK KATHOLICISME'

Kohl is de enige niet, die Ierland in hoogdravende woorden bejubelde. Onze eigen Pater Callewaert – jawel, de pater, die door Hullebroeck's studentenlied 'vereeuwigd' is – schreef in 1928<sup>2</sup>: "Ware ik geen Vlaming, ik zou willen Iers zijn." Begrijpelijk voor een pater was dat vooral de Ierse ziel, het 'bovennatuurlijk-katholicisme' en de Ierse vroomheid hem een openbaring waren: "Reizend door Ierland droomt ge van geesten en schaduwen, van sterke reuzen, met wolfhonger in hun diepe ogen; van moeders, die hun hongerige kinderen paaiden met oude vertelseltjes uit de gouden voortijd; van priesters die neerknielden op sneeuwvelden in winterbeklede bergen om de gesneuvelde uitbloedende vaderlandse helden sacramenteel in te balsemen... Er bestaan verschillende beelden van Ierland en de Ieren. De Engelsen zien Ierland als een ellendige, wilde en dorre landstreek, bevolkt door moordenaars en 'dynamietters'. Anderen denken dat Ierland een brandhaard van politieke ruzies en intriges is. Dan zijn er de mystieke schrijvers voor wie de Ierse atmosfeer bezwangerd is met

weemoed en tragiek, met de mediterende droefgeestigheid van een eeuwenoud leed en gefolterd door een eeuwige onrust." Ierland was in de voorbije eeuwen inderdaad altijd het wankele evenwicht tussen hoofd en hart. Voor Friederich Engels, de mede-auteur van het Communistisch Manifest, haalt het hart het van het hoofd: 'Bij de Ieren overheersen volkomen het gevoel en de hartstocht, het verstand moet zich daarnaar schikken. Hun zinnelijke, prikkelbare aard laat overleg en rustige, volhardende vlijt niet tot ontwikkeling komen – een dergelijk volk is voor de industrie, zoals deze thans wordt bedreven, volkomen ongeschikt.'<sup>3</sup> Thomas Carlyle, de Schotse schrijver en historicus uit de 19de eeuw, beschrijft het zo: 'Ze zijn rusteloos maar toch traag; opgewekt en indiscreet, onstuimig, ongeduldig en zonder zorg voor wat komen zal; dapper uit instinct, grootmoedig zonder lang na te denken; snel in het wreken en in het vergeven van beledigingen, in het sluiten en het opzeggen van vriendschap; kwistig begaafd met genie, weinig met oordeelskracht.'<sup>4</sup>

### PAASOPSTAND

Onstuimig en ongeduldig! Dublin was in de jongste eeuwen inderdaad zelden een toonbeeld van rust, of het moest de rust van een kerkhof zijn. De stad was steeds de focus en het aambeeld van de Britse hegemonie in Ierland, steeds het domein van belegering, rebellie en burgeroorlog. Zoals in 1916.

<sup>1</sup> De Repealbeweging is de poging van de Ieren om in de 19de eeuw zelfbestuur te verkrijgen. De Engels-Ierse Unie werd Ierland opgedrongen door de Engelse regering na de onderdrukking van de Ierse opstand in 1798. De Unie die op 1 januari 1801 van kracht werd, maakte een eind aan de laatste resten van de autonomie van Ierland en hief het Ierse parlement op. De eis tot opheffing van de Unie (Repeal of Union) werd in de jaren twintig van de 19de eeuw in Ierland een van de meest populaire leuzen. In 1840 werd de 'Repeal-Association' opgericht. Daniel O'Connell was er de charismatische leider van. De beweging mislukte echter.

<sup>2</sup> Juul Callewaert, 'Ierland en het Iersche volk'

<sup>3</sup> Engels schreef over de Ieren onder de titel "Irish Immigration", in 'The Condition of the Working Class in England', Oxford: Oxford University Press/Oxford World Classics, 1999.

<sup>4</sup> Thomas Carlyle, 'The State of Ireland'



Onze eerste halte was het Algemeen Postkantoor, gemeenzaam met GPO aangeduid, in de O'Connell Street. Daar was het dat de Paasopstand van 1916 zijn hoogtepunt beleefde met de proclamatie op Paasmaandag 26 april van de Republiek Ierland. Vier jaar eerder had Ierland in het Britse parlement zelfbestuur, Home Rule, verkregen, zeer tegen de zin van een meerderheid in de provincie Ulster voor wie 'Home Rule' eigenlijk 'Rome Rule' was of een dominantie van de katholieken. Maar de uitvoering ervan werd vertraagd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. In die jaren groeide het wantrouwen tegen de Britten, vooral bij hen, die ijverden voor volledige onafhankelijkheid van Ierland. Dit waren de Irish Republican Army van Patrick Pearse en de Irish Citizen's Army van James Connolly, en zij besloten om dan maar de totale onafhankelijkheid uit te roepen. Pasen was een geschikt ogenblik, want is Pasen voor de katholieken niet het feest van de opstanding? Die Paasopstand was niet bepaald een succes, daar windt de gids in het postgebouw ook geen doekjes om. Het begon al met de levering van wapens, die de Duitsers – op vraag van Roger Casement, de man die Leopold II aan de schandpaal kluisterde – hadden gezonden met een Noors schip, de Aud. De Noren legden aan in de verkeerde haven, de Engelsen hielden het schip tegen en de buit werd overboord gegooit. Niet bepaald een voorbeeld van goede strategie. Niettemin werd de opstand niet afgeblazen, maar toch liep alles mis. Van de 10.000 Volunteers kwamen er maar 1.600 opdagen, bezetting van Dublin Castle ging niet door omwille van één politiemann en dan werd de onafhankelijkheidsverklaring maar voorgelezen voor het postgebouw, dat als hoofdkwartier dienst deed. Na de eerste verrassing zonden de Engelsen de grote middelen en sloegen de opstand neer op de meest bloedige manier. Dublin was zo goed als verwoest. De leiders werden aangehouden en later geëxecuteerd. In zes dagen was de opstand neergeslagen. Oorspronkelijk was de gewone Ier niet erg opgezet met het hele gebeuren – toen de 'onruststokers' werden gevangen genomen, werden ze zelfs uitgefloten en weggehoond – en het is pas omdat de Britten zo harteloos de opstand neersloegen dat de Paasopstand later mythische proporties aannam in het collectieve geheugen van de Ieren. Maar wie hoopte op een vrij Ierland waren weer een illusie armer.

Het was niet de eerste opstand van Ieren, die wilden loskomen van de Engelse overheersing. In 1798 waren de United Irishmen beïnvloed door de Franse en de Amerikaanse revolutie, maar hun poging faalde. Net zoals de wat naïeve en romantische opstand van Robert Emmet in 1803, de hongersnoodopstand van Young Ireland in 1848 en de amateuristische, door Amerika gesteunde, Fenian Rebellion in 1867. Samen met de Paasopstand van 1916 en de Ierse onafhankelijkheidsoorlog zijn dat de



James Connolly 1868-1916

opstanden, die herdacht worden in de Garden of Remembrance aan de Parnell Square, op de plaats waar de leiders van de Paasopstand verzamelen hadden geblazen vooraleer naar het postgebouw op te trekken. En exact een halve eeuw later, in 1966 was het één van de weinige overlevenden van die opstand Eamon de Valera, die de herdenkingstuin inhuldigde. Hij was ondertussen president van het onafhankelijke Ierland geworden. Het leven kan soms raar lopen.

## CROMWELL

We werden op onze reis herhaaldelijk in het verre verleden van dit fascinerende land geworpen. Steeds weer stootten wij op de eeuwenoude strijd tussen de Engelsen en de Ieren, tussen de katholieken en de protestanten (al leerden wij ook dat deze laatste opdeling niet altijd absoluut geïnterpreteerd moet worden). Op zondagavond waren we in Drogheda. De naam van deze stad is in het bloed gedrenkt. Nergens is de meedogenloze wreedheid van Oliver Cromwell zo sterk gevoeld als hier. De Engelse puriteinse dictator heeft in 1649 Drogheda ingenomen. De Ieren moesten boeten voor het feit dat zij met Spaanse hulp probeerden hun onafhankelijkheid van Engeland te bevechten en daarbij vele Engelse en Schotse kolonisten hadden omgebracht. Om een einde te stellen aan de Ierse opstandigheid zou Cromwell duizenden Ieren afslachten in zijn poging om elk spoor van katholiciteit uit te wissen in Ierland. Vandaag zouden wij hiervoor het woord 'genocide' in de mond nemen. Nadien deed hij hetzelfde in Wexford, Kilkenny en andere steden in Ierland. Overal in het land werden kerken geschonden, gewijde boeken verbrand en priesters opgejaagd en verbannen. Die wredeheden liepen samen met de 'volksplantingen' (Plantations of Ireland). Duizenden veteranen uit de Engelse burgeroorlog





Garden of Remembrance – Parnell Square



De Mayor van Drogheda bij het monument voor de gesneuvelden

werden naar Ierland overgeplaatst. Door die volkplantingen ontstond er naast de Ierse, katholieke bewoners een grote gemeenschap van mensen met een Britse, protestantse achtergrond, hoewel het een minderheid bleef ten opzichte van de katholieke bevolking. De Britse protestanten hadden echter naast deze demografische invloed ook een grote invloed op het bestuur. Zij vormden een nieuwe heersende klasse die de controle van de Londense overheid op het land versterkte. Je moet in Ierland écht de naam Cromwell niet te veel uitspreken. De haat zit nog altijd diep.

### BATTLE OF THE BOYNE

En het was ook in de omgeving van Drogheda dat de fameuze Battle of the Boyne plaatsgreep in 1690. Deze veldslag zou waarschijnlijk ergens in de plooiën van de geschiedenis zijn verdwenen ware het niet dat de overwinning van Willem III op Jacobus II door de protestantse Noordieren nog elk jaar met orangistische optochten herdacht wordt en beschouwd wordt als het voornaamste obstakel tegen de 'katholicisering' van Engeland. Of hoe een uit de hand gelopen familietwist de loop van de geschiedenis beïnvloedde. Willem was – door zijn huwelijk met Maria Stuart – de schoonzoon van Jacobus. Met vooral Nederlandse troepen was Willem in 1688 Engeland binnengevallen en verdreef hij er zijn schoonvader. Hij had daarvoor steun gevonden in Ulster, terwijl Jacobus het Ierse parlement achter zich kreeg en een leger samenstelde met de hulp van de Franse koning Lodewijk XIV. Jacob wilde met alle middelen zijn troon van Engeland en Schotland terug. Begin juli 1690 troffen ze elkaar aan de Boyne bij Drogheda,

volgens de Juliaanse kalender op 1 juli, volgens de gregoriaanse kalender op 11 juli, maar de jaarlijkse viering grijpt wel plaats op 12 juli (verjaardag van slag bij Aughrim één jaar later). Willem was met zijn leger geland in Carrickfergus (in Ulster) en rukte op naar het zuiden. Dat leger bestond uit Schotten, Denen, Nederlanders en Franse Hugenoten. Jacobus, die in het zuidelijke Kinsale aan land was gegaan, wachtte hen op met 6.000 Fransen en daarbij voor het grootste deel slecht getrainde Ierse Katholieken. Het bleek al vlug een ongelijke strijd van 36.000 'Williamites' tegen 23.500 'Jacobites'. Vooral dankzij de Nederlanders, 'the Dutch Blue Guards' konden de Jacobus-getrouwen verdreven worden naar het zuiden.

### KROON

Jacobus zelf zou, volgens de al genoemde Kohl<sup>5</sup>, weinig moed aan de dag gelegd hebben in die gedenkwaardige slag. Door vrees bevangen zocht hij nog vooraleer de beslissing was gevallen, zijn heil in de vlucht. In gestrekte draf legde hij de weg af naar Dublin en de volgende dag naar Waterford. Met recht hebben de Ieren hem als 'lafaard' bestempeld, James O'Hagga. Jacobus van zijn kant schoof alle schuld af op de Ieren. Toen hij tijdens zijn vlucht op Dublin Castle was aangekomen kwam hij de Ierse Lady Tyrconnell, een dame van veel wijsheid, tegemoet en zei haar: "Uw landgenoten, Mevrouw, de Ieren zijn inderdaad zeer snel te been!". Waarop zij antwoordde: "Zoals in alle opzichten is uwe majesteit ook daarin hun meester. Want uwe majesteit heeft de wedren gewonnen!" 's Anderendaags ging Jacobus aan boord van een schip richting Frankrijk. Juist op dat ogenblik stak er een wind op, die de hoed van de koning

<sup>5</sup> J. G. Kohl, 'Reizen in Ierland' (uit het Hoogduits), 1845



*Battle of the Boyne – 1690*

wegblies. Zijn geleider, generaal O'Farrell, een Ier, zette de koning zijn eigen hoed op, zodat de vorst geen kou zou vatten. Jacobus liet zich dit welgevallen en zei, niet zonder enige ironie: "Heb ik door de schuld van de Ieren een kroon verloren, zo heb ik daarvoor een hoed van hen teruggekregen." Jacobus is nooit meer in Ierland teruggekeerd, maar de Jacobieten vochten verder. Ze leden één jaar later bij Aughrim een smadelijke nederlaag – sedertdien spreekt men van "Aughrim of the slaughter" – en moesten het verdrag van Limerick (1691) ondertekenen. De beloften van koning-stadhouder Willem om de katholieken te ontzien bleken al gauw dode letter door toedoen van de protestanten, die wraak wilden voor de gebeurtenissen van 1641<sup>6</sup>. De katholieke hiërarchie werd gedeporteerd, gevangen gezet of in ballingschap gestuurd. Weer een streep door de Ierse ziel en weer oorzaak van veel ellende, tot in deze eeuw.

### **THE TROUBLES**

Want alles hangt met alles samen in Ierland. Wanneer Ian Paisley, de luidruchtige en flamboyante protestantse dominee, die jarenlang de katholieken met vlag en wimpel had bestreden en weigerde met de IRA aan tafel te zitten, uiteindelijk Eerste Minister van Noord-Ierland was geworden, bezocht hij het bezoekerscentrum van de slag van de Boyne, op uitnodiging van de Ierse premier Bertie Ahern. Toen, op 10 mei 2007, zei hij: "Dit bezoek toont aan van hoever we gekomen zijn. We kunnen nu vieren en de toekomstige generaties zullen ons begrijpen...". Hij gaf een Jacobitische musket aan premier Ahern en samen plantten zij een boom om de verzoening te vereeuwigen. Het is inderdaad een erg lange weg, die de Ieren hebben afgelegd. Eeuwenlang waren strijd, wantrouwen, terreur en

honger het lot van de Ieren. De 'Troubles' tussen 1968 en 1998 waren de – voorlopig? – laatste bloedige confrontatie tussen beide. Op het moment dat in Ierland de 50ste verjaardag van de Paasopstand werd herdacht herleefde in Noord-Ierland het Ierse Republikeinse Leger, beter gekend als de IRA. Terzelfdertijd – en als antwoord op de IRA – werd de Ulster Volunteer Force (UVF), een protestantse illegale paramilitie, opgericht. Het werd hard tegen onzacht. En de toestand escaleerde tot een echte burgeroorlog. Het Britse leger, dat in 1969 door de Noord-Ierse regering gevraagd werd om tussen te komen, werd oorspronkelijk nog verwelkomd, maar verloor het vertrouwen wanneer het al te hardhandig optrad tegen de katholieken. In die 30 jaren werden meer dan 3.500 mensen vermoord, soldaten, informanten, militieleden aan weerszijden en burgers, die bombardementen of schietpartijen niet konden ontwijken... De burgers van Belfast en Derry werden in getto's gestopt, van elkaar gescheiden door hoge muren, die met enig sarcasme Peace Walls werden genoemd, muren waarop zij hun wrok, hun verlangens en hun frustraties uitschilderden in kleurrijke graffiti en soms ontroerende gedichten en slogans.

### **DERRY EN BELFAST**

Vuurgevechten in Noord-Ierland, doden in Belfast, rellen in Londonderry (maar zeg tegen een katholiek niet Londonderry, Derry is best voldoende), een bomaanslag in Armagh, ... we zijn er in onze jonge jaren mee opgegroeid als we naar de radio luisterden of de kranten opensloegen. En na een tijd keken we er niet meer van op. Bloody Sunday? Het was een hit van U2. Maar toen wij op onze slagveldreis twee gewezen gevangenen, die mekaar jarenlang naar het leven stonden omdat de ene katholiek en de andere protestant was, hoorden getuigen

<sup>6</sup> In 1641 brak een opstand uit. Hierbij werden vele Engelse protestanten omgebracht, die zich als Engelse en Schotse kolonisten in zogenaamde plantations gevestigd hadden.



*Battle of the Boyne – 1690*

over hun strijd, de plicht om te doden en de spijt en twijfel achteraf, dan komt alles plots heel dichtbij. Gewezen IRA-lid Don Browne en gewezen Loyalist James Greer hebben ons ontroerd. Browne was betrokken bij de moord op een officier van het Ulster Defence Regiment, Douglas McElhinney, en werd daarvoor tot levenslang veroordeeld. Dertien jaar lang zat hij achter de tralies en pas in september 1998, na de Goede-Vrijdagakkoorden kwam hij weer vrij. Volledig gedesorïenteerd maakte hij weer kennis met de vrije wereld. “Ik durfde de straat niet over te steken, omdat ik niet meer wist hoe snel de auto’s reden. En ik durfde geen kop koffie meer aanbieden aan een dame, omdat ik vreesde voor pervert te worden gehouden”, vertelt hij, simpel en ontwapenend, soms nog hortend en stotend. Met enkele andere IRA-leden verdiepte hij zich na zijn vrijlating in meditatie en yoga. Hij vond er zijn evenwicht terug en een tegengif tegen de wroeging en spijt, die zijn hart kwelde. En hij brengt vandaag vroegere vijanden, strijders of slachtoffers, en hun families bijeen om ervaringen uit te wisselen en elkaars verhaal te aanhoren. Bij momenten wordt het hem te veel, ook vandaag nog, na al die jaren. En dan legt James Greer, de vroegere vijand, zijn hand op Dons schouder of kijkt hem vriendschappelijk en bemoedigend aan. Ook hij is een vroegere politieke gevangene, die actief aan het front heeft gestaan, maar dan aan de unionistische kant. Ook hij wil vandaag niets anders dan vrede en verstandhouding. Hij ging met de mensen praten en bundelde zijn gesprekken en zijn eigen verhaal in een boek: ‘To Tell You The Truth’. Vandaag zijn ze optimistisch gestemd over de toekomst, al zit de schrik er nog altijd een beetje in. De namen van hun vroegere medestanders zullen zij nog niet uitspreken, uit veiligheidsoverwegingen. Optimistisch was ook de Mayor van Derry, die ons nadien vriendelijke heeft ontvangen in het prachtige stadhuis, Guildhall. Met begeestering ontvouwt de charmante Mayor McCallion de toekomstplannen voor haar stad. Niet achteruit kijken. De toekomst wenkt.



*Derry – The City Walls*

### **BLOODY SUNDAY**

Maar het verleden achtervolgt ons toch. Het verhaal op de vestingwallen van de man, die op 30 januari 1972 erbij was in de vreedzame betoging in de Bogside toen Britse militairen begonnen te schieten en er 14 mensen de dood vonden, snijdt door merg en been. We zijn allemaal een beetje groot geworden met de protestsong van U2 ‘Sunday, bloody Sunday’: “I can’t believe the news today, Oh, I can’t close my eyes and make it go away... Broken bottles under children’s feet, bodies strewn across the dead end street... Sunday, bloody Sunday”. Maar nooit meer zal het lied nog hetzelfde klinken als vroeger, sedert wij dat verhaal hoorden – op de wallen van Derry, op een boogschut van de katholieke Bogside, van die man – een jongen toen –, die onder het geweervuur zijn leven riskeerde om kinderen te redden van de moordende kogels, afgevuurd door Britse soldaten. Nu zet ook hij zich in om mensen bij elkaar te brengen opdat de vrede zou blijven duren. Als je ziet dat Derry vandaag een gezellige stad is, als je ziet dat de stad, die voor 40 % door bommen was vernield, heropgebouwd is, als je de mensen zonder vrees hun inkopen ziet doen, dan is er reden tot optimisme. Maar dan zie je dat de vervloekte Peace Walls met prikkeldraad erboven er nog altijd zijn, dat opruiende slogans nog overal opduiken, dat katholieken en protestanten nog zo veel mogelijk afzonderlijk leven, dan is de bedenking toch wel dat er nog een hele weg afgelegd moet worden. Maar waarom zouden wij niet in een mooie toekomst mogen geloven?

### **TITANIC**

Ook in Belfast zijn de wall paintings nog aanwezig. Deze van hongerstaker Bobby Sands, nog altijd een absolute held voor de katholieken, is een toeristische attractie geworden. In Falls Road en Shankill Road hangt nog een bijna dreigende sfeer. Daar was het epicentrum van de gevechten, dertig jaar lang. Er zijn nog hekkens om de straten af te sluiten, als dat nodig mocht blijken. Maar voor de rest is Belfast best een levendige stad. Het Hotel





Belfast

Europa, het meest gebombardeerde hotel ter wereld met 28 bomaanslagen op de teller, schittert weer in luxe en elegantie. In het stadhuis werden wij verwelkomd door de Deputy Lord Mayor, een twintiger met veel plannen en weinig tijd. Buiten de stad is een schitterend museum 'Titanic Belfast' opgetrokken, exact op de plaats waar de Titanic werd gebouwd: een absolute aanrader. We volgen de bouw op de werven van Harland en Wolff, de harde werkomstandigheden, de tewaterlating en eerste reis, en dan, op 14 april 1912, de ramp, die vlug wereldnieuws werd en tot vandaag in het collectieve geheugen is gebeiteld. Maar niet alleen de fascinerende geschiedenis houdt de bezoeker in de greep, ook de prachtige architectuur van Eric Kuhne en de museale aankleding imponeren.

### OVERWELDIGENDE SCHOONHEID

De zoektocht naar de Ierse ziel had op deze reis nog enorm veel andere invalshoeken en ik merk nu dat er veel wegens plaatsgebrek in dit relaas niet zal aan bod komen. We herleefden de hongersnood van 1845-1852 in the Famine Village, een Bokrijkachtige reconstructie, die ons toch een doordringend beeld gaf van de onmenselijke levensomstandigheden in die jaren, toen de aardappeloogst herhaaldelijk mislukte en toen er ongeveer één miljoen Ieren van honger stierven. We zijn naar het geboortehuis van Francis Ledwidge in Slane geweest en hebben gemerkt dat daar op een gedenkplaat vermeld is dat hij 'died in France', terwijl hij eigenlijk te Boezinge zijn laatste adem uitblies. Maar wat is een landgrens waard als je in de modder ligt te vechten voor je leven? We zijn naar het graf van John Meeke geweest en hebben er een bloemetje neergelegd. Meeke, de 'Ulster Division stretcher bearer', die de dodelijk gewonde William Redmond uit het niemandsland heeft weggehaald. Een Ulsterman, die een Irishman in zijn stervensnood hielp, het was nog niet gewoon en daarom zo bewonderenswaardig. En zo kwamen we weer bij de tragische geschiedenis van



Town Hall Derry

parlementslid John Redmond en zijn broer William, een geschiedenis, die we elk jaar in Loker herbeleven tijdens de matinale Redmondwandeling. We hebben de overweldigende schoonheid van dit eiland geproefd aan de Giant's Causeway en de Keltische relictien in Monasterboice, Dowth en Newgrange met hun door mysterie omgeven megalithische grafheuvels. We hebben hun whiskey geproefd in de oude distillerie van Bushmills en hun Guinness 's avonds aan de toeg. We hebben een schitterende ontmoeting kunnen bijwonen tussen de befaamde auteur Dermot Bolger en onze eigen Piet Chielens voor een select publiek in de Collin Barracks te Dublin. En het moet gezegd: 'onze' Piet heeft dat daar weer magistraal gedaan. We kregen in het stadhuis van Derry een privéconcert van Tracy McRory en Richard Laird, één en al nostalgie en romantiek. We kregen een voorproefje van hun concert een week later in ons eigen Museumcafé. En in Ardgillan Castle vertaalde onze expert Ludwich een Latijnse spreuk uit de losse pols, tot grote verrassing, bijna consternatie van conservator Tom Reilly. Het was de eerste keer dat een bezoeker dit zo vlot voor mekaar kreeg. En nog blijft mijn opsomming erg onvolledig. Want deze reis had zoveel verschillende invalshoeken dat ze onmogelijk in één verslag te vatten is. Daarom is iedereen die erbij was met veel warm enthousiasme naar huis teruggekeerd. Maar de Ierse ziel laat zich niet zo gemakkelijk vangen. We troosten ons met de wijsheid van de onbekende tooghanger: we begrijpen ze nog niet, dus is er niks verkeerd met ons verstand. En we houden nog van het land en de mensen die er wonen. Ons hart is dus ook nog in orde. We moeten nog terug, ongetwijfeld. Maar ondertussen bedankt aan wie deze droomreis mogelijk maakte: bedankt Gilbert en Roos, bedankt Piet en Annick, bedankt iedereen die op één of andere manier meewerkte. Bedankt ook, medereizigers. Jullie waren prachtig gezelschap...

Jan Breyne

De Mayor of Derry ontvangt de VIFF in Town Hall



De boomgaard in County Meath waar Matty McGoona en Francis Ledwidge elkaar vaak ontmoetten – precies op deze plek ontsproot het appelboompje dat werd overgeplant in Boezinge bij het monument voor Francis.

#### DE VRIENDEN VAN DE POËZIE

Op een slagveldreis wordt traditioneel tijdens de busritten altijd ruimte gelaten voor de poëtische reflectie door een medereiziger. We kennen dat als 'de Vrienden van de Poëzie'. Tussen alle gedichten door kon medereizigster Linda De Geest op de laatste dag van de Ierlandreis iedereen bekoren met een dankwoordje. We drukken het af als eerbetoon aan de organisatoren, en – misschien – als een 'teaser' voor wie er ditmaal niet bij was om de volgende keer toch maar in te schrijven. Een sfeerbeeld.

Beste vrienden van de poëzie..

Ik heb er echt van genoten met jullie een stukje Ierland en Ierse geschiedenis te mogen ontdekken. Dit smaakt naar meer en wellicht hebben velen onder u, net als ik, zin om er nog meer over te weten te komen, er meer over te lezen, het verder te ontdekken.

De schoonheid van deze reis zat in de details, de "petites histoires" die dit zo'n uitzonderlijke belevenis maakten: de persoonlijke verhalen van onze gids Sean, het schitterende dubbelgesprek van Piet Chielens met Dermot Bolger, de liederen en verhalen van Bobby Forest, de levensverhalen van John Boyle O'Reilly en van Francis Ledwidge, de ontmoeting met de neef van Francis, de beklijvende getuigenissen van James Greer en Don Browne... Om er nog maar enkele te noemen!

Want het zijn al deze afzonderlijke verhalen die de geschiedenis van een volk vormen. Al deze ontmoetingen waren natuurlijk niet mogelijk geweest zonder de fantastische organisatie en voorbereiding van deze uitstap. Daarom wil ik in de eerste plaats de organisatoren bedanken met een ludiek vers, in het Engels met een vleugje Iers accent.

*In Flanders Fields  
We all did meet  
The lovely Roos, Gilbert and Piet*

*They used to take us  
To ancient battlefields  
But not this year –  
It was the fairy isle of Ireland  
They chose to tell us  
All about war and peace*

*In the valley of the Boyne  
Gilbertinians we all became  
A strong army of friends  
But what's in a name ...*

*No battle was needed  
For us to realise  
That the VIFF are blessed  
With these leaders  
So skilled and wise*

Vervolgens wil ik ook graag een woord van dank richten aan jullie, mijn reisgenoten. Het woord "vrienden" in de naam van onze vereniging is geen ijdel woord! Ik dank jullie allemaal voor de leuke babbels, het luisterend oor, de openheid én zelfs voor de lessen West-Vlaams. Ik wil graag afsluiten met enkele zegeningen over jullie uit te spreken, echte Ierse blessings die ik plukte van het internet:

*May your blessings outnumber  
The shamrocks that grow  
And may trouble avoid you  
Wherever you go*

*May the Irish hills caress you  
May her lakes and rivers bless you  
May the luck of the Irish enfold you  
May the blessings of St Patrick behold you*

*May your pockets be heavy  
And your heart be light  
May good luck pursue you  
Each morning and night*



## UIT DE LETTEREN GELICHT

# CAPTAIN FRYATT (1872-1916), VERGETEN MARTELAAR UIT EEN VOORBIJE OORLOG

*'100 jaar later houdt dit verhaal van onbevreesdheid nog altijd een belangrijke boodschap in. Het toont aan dat elk individu, hoe of waar dan ook, in staat is om een verschil te maken en om in te grijpen, zolang de moed en de wil daarvoor aanwezig zijn.' Zo getuigde Brugs burgemeester Renaat Landuyt recentelijk in het spaarzaam bezochte Beluik der Gefusilleerden tijdens de officiële herdenking van de behalve in Zeebrugge volslagen in mist gehulde Kapitein Fryatt, wiens naam daar overigens op een haar na als een Italiaans automeerk klinkt. Wie die uit een oubollig filmbeeld weggelopen onversaagd kijkende, besnorde mannetjesputter dan wel mag zijn, vraagt u zich af. Wilt u weten wat die gozer met one of those most typically British pubs, een berg in Canada, een pak bommen, een straat in Zeebrugge en een opgenaaid gedicht te maken heeft, leest u dan vooral verder.*

Op 27 juli 1916 werd Charles Algernon Fryatt (1872-1916), kapitein van het SS (stoomschip) Brussels, het passagiersveer dat liep tussen Harwich en het toen neutrale Nederland, door de Duitsers in hun etappestad Brugge geëxecuteerd. Fryatt was daarmee de tweede Britse burger die tijdens de oorlog door standrecht aan zijn eind kwam. De andere was de navenant veel bekender gebleven verpleegster Edith Cavell, die op de ochtend van 12 oktober 1915 werd neergeschoten.

Executies als van Cavell en Fryatt deden toentertijd internationaal alom de volkswede ontvlammen, en duizenden toernige en vaderlandslievende rouwenden stonden er, alleen reeds tot blijk van hun grote verontwaardiging, op hun teraardebestelling bij te wonen. Echter, terwijl de befaamdheid van verpleegster Cavell als martelares en slachtoffer van de Teutoonse barbarij tot vandaag relatief ongeschonden is gebleven, is het wedervaren van kapitein Fryatt haast geruisloos uit de publieke herinnering verzwonden. Evenwel, met de officiële Britse reactie op deze 'schandelijke wandaad' zijn ook de gebeurtenissen zelf die de opmaat tot zijn executie vormden onze aandacht waard. Volledigheidshalve dient gemeld dat we het hieronder uiteengezette feitenrelaas tenminste ten dele aan



*Film still 'The murder of Captain Fryatt'; script van filmpionier Agnes Gavin*

een blog te danken hebben die door de echtgenoot van Rachel Fryatt wordt bijgehouden, die in rechte lijn met Captain Fryatt verwant is. Een aantal soms erg uiteenlopende maar daarom niet minder relevante Fryatt-gelinkte reminiscenties in onze thuisstad, in deelgemeente Zeebrugge (o.a. in het daar met Sea-Life verbonden havenhistorisch- en oorlogsmuseum) en elders, wekte daarenboven onze bijzondere aandacht.

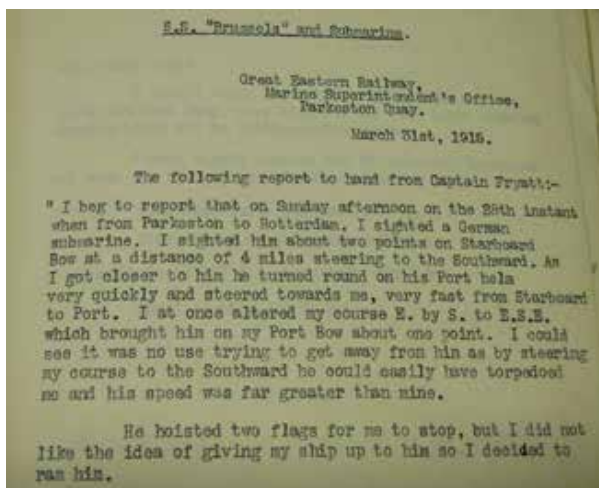
Niet eens toevallig werd Charles Fryatt in Southampton (Hampshire), Groot-Britanniës grootste havenstad, in 1872 geboren als telg in een gezin uit de koopvaardij. Toen hij van school af kwam leidde logischerwijs ook zijn pad naar de koopvaardij toe, waar hij al gauw in de rangen opklom en het in 1915 bracht tot master van de 'SS (steam ship) Brussels', een schip van de Great Eastern Railway, dat de veerdienst tussen de havens van Harwich (Essex) en Rotterdam voor zijn rekening nam.

Met ingang van februari 1915, luttele maanden na het uitbreken van de Wereldoorlog, kondigde de Duitse overheid ten aanzien

van de Britse en geallieerde koopvaardij die in Britse wateren opereerden het niet mis te verstane ultimatum af, die voortaan zonder vorm van waarschuwing te zullen belagen. Dat dit geen ijdele bedreiging was, werd reeds maart 1915 bewaarheid, toen het SS Wrexham door een Duitse U-Boot werd aangevallen en 40 zeemijl verderop de haven van Rotterdam in werd gedreven. Op 28 maart 1915 werd het Britse stoomschip RMS (Royal Mail Ship) Falaba door een Duitse onderzeeër gekelderd, met de dood van 104 opvarenden, waaronder een Amerikaanse passagier, tot gevolg. Sinds de aanvang van de oorlog doorkruisten Duitse onderzeeërs namelijk het Kanaal om het handelsverkeer tussen Engeland en het vasteland te belagen en te vernietigen. Een van de koopvaardij schepen die ze daarbij in het vizier namen was Fryatts SS Brussels.

Op dezelfde dag als wanneer de Falaba werd gekelderd werd de SS Brussels tijdens een routinevaart naar Rotterdam door een U33-onderzeeboot van de Duitse marine benaderd en bevolen zijn vaart stop te zetten. In plaats van hieraan gevolg te geven of zijn schip op te geven, sommeerde Fryatt zijn bemanning zijn koers volle stoom verder te zetten in een poging de U-Boot te rammen en te overvaren; evenwel lukte het die ternauwernood alsnog te ontkomen.

Met deze daad verwierf de kapitein bij de geallieerden onverwijd de heldenstatus. Omdat hij zich dusdoende onvermurwbaar had opgesteld ter beveiliging van zijn schip en bemanning viel Fryatt vanwege de Admiraliteit prompt een



Fryatts verslag van het incident met de Duitse onderzeeër (stuk gedateerd 31 maart 1915)

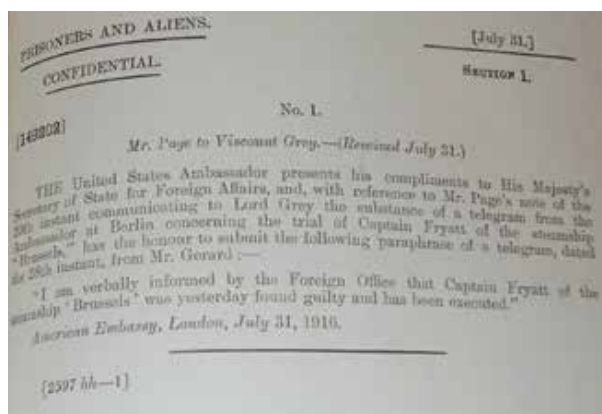


Eerdicht voor Charles Fryatt (sonnet)

'De onvergouden wandaden verhevigden de pijn.  
Gerechtigheid, dat het geen ijdel woord weze,  
het bloed onzer martelaren schreeuwt om zijn wrekers!'



Het kelderden van kapitein Fryatts geliefde SS Brussels (ansicht)



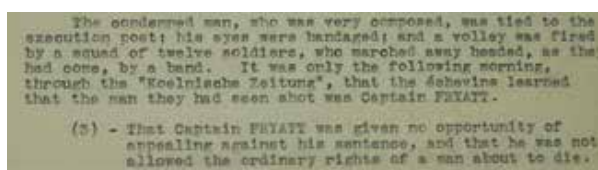
Telegram 'Prisoners and Aliens' ter attentie van Brits minister Grey

gouden zakhorloge in de schoot. Ook werden zijn exploten tot in het Britse Parlement publiekelijk van de kansel gepredikt, waarbij de twee partijleiders niet onzuinig met hun lof voor de Kapitein uitpakten, wiens dapperheid en vasthoudendheid in het aanschijn van een vijandelijke aanval zij hogelijk wisten te waarderen. Na afloop van diens wedervaren met de duikboot hervatte Fryatt niettemin zijn gebruikelijke beroepsbezigheden en keerde naar de burgerlijke rederij terug. Evenwel was hij vanwege de hem te beurt gevallen loftuitingen nog nadrukkelijker in het Duitse vizier komen te staan. Ruim een jaar later, op 22 juni 1916 ontscheept de Brussels met een lading voedingswaren en een gezelschap van Belgische vluchtelingen aan boord vanaf Hoek van Holland richting de havenstad Tilbury (Essex). Ternauwernood heeft hij de Duitse territoriale wateren verlaten of het schip wordt door vijf Duitse destroyers omsingeld en onderschept. Fryatt wordt gesommeerd de motoren stil te leggen; het schip wordt daarop gekaapt en naar Brugge in het bezette België afgeleid. Ook de bemanning wordt naar Brugge gebracht; het schip zelf zal in Zeebrugge afmeren, waar het tot het einde van de oorlog als logies zal dienen voor Duitse mariniers, alvorens zelf tot zinken te worden gebracht.

De Duitsers waren kennelijk op wraak uit geweest; op 16 juli 1916 werd Captain Fryatt (valselijk) beschuldigd van een poging een Duitse onderzeeboot tot zinken te brengen. Vanwege het feit dat hij geen militaire rol vervulde, werd hij ervan beschuldigd een 'franc-tireur' te zijn, een burger die wederrechtelijk bij een operatie van een vijandelijke strijdmacht is betrokken. Fryatt werd voorgeleid op de Krijgsraad op 27 juli in het Provinciaal Hof op de Brugse Grote Markt. Na een schijnproces, dat volledig in het Duits verliep, werd hij schuldig bevonden en ter dood veroordeeld. Amper een paar uur later werd hij reeds met een executiepeloton én een Duits



Britse bommen als wraakactie tegen 'Capt. Fryatt's murderers'



Ooggetuigenverslag van de terechtstelling van Captain Fryatt

muziekkorps (!) naar 'den Jardin de l'Aurore', het 'Hof van Aurora', geleid, het huidige Beluik der Gefusilleerden aan de Kazernevest op de oostelijke rand van de stad Brugge. In allerijl waren ook twee Brugse schepenen als burgerlijke getuigen van de executie opgevorderd, onder wie de latere burgemeester Victor van Hoestenbergh. Behalve Fryatt zouden nog dertien andere spionnen en verzetsstrijders op diezelfde plaats het leven laten. Hij was nauwelijks 43 jaar oud en liet een echtgenote en zeven kinderen achter. Fryatts dood werd officieel bevestigd in een vertrouwelijk telegram 'Prisoners and Aliens' ('gevangenen en consorten') dat de Amerikaanse ambassadeur Page de Britse minister van Buitenlandse Zaken, Lord Viscount Grey, liet geworden.

Het bericht van het proces en de terechtstelling deed in Groot-Brittannië een ongeziene storm van protest losbranden. Herbert Asquith, Brits Eerste Minister, omschreef de terechtstelling als 'een weerzinwekkende misdaad tegen de internationale wetgeving, die manifest bewees dat het Keizerlijke Duitsland zich eigengereid een onduidbaar beleid van terrorisme was gaan aanmeten'. In deze zienswijze werd hij door de minister van het Vlootwezen Arthur Balfour bijgetreden, die stelde dat Fryatts dood op een berekende daad van woestheid berustte die neerkwam op een feitelijke standrechtelijke moord. Ook aan het front lieten de soldaten zich niet onbetuigd. Ze krijtten zijn naam op artilleriebommen (beeld zie verder); een hele resem Ansichtkaarten, songs, films en postzegels gaven lucht aan deze gevoelens in ruimere kring. De persreacties elders in Europa waren voor de Duitse demarche niet minder mals. Zo wees de Nieuwe Rotterdamse Courant van 29 juli deze schandelijke daad op de meest resolute wijze van de hand: 'Op het ogenblik dat de Kapitein van de Brussels zijn tot





Fryatt-pub, Parkeston, Harwich (thuisstad van Fryatts SS Brussels)

mislukken gedoemde poging ondernam, ging de diepzeeoorlog op de meest brutale wijze verder met volslagen minachting van alle menselijke voorschriften. De aanblik alleen reeds van een Duitse onderzeeboot betekende voor de honderden, die nu in een Duits communiqué als 'francs-tireurs' worden weggezet, een gewisse dood. Om zomaar zonder enig scrupule voor zich het recht op te eisen honderden burgers te doden is één ding, maar de burger als een 'franc-tireur' te brandmerken die zich niet gewillig laat afslachten, komt, naar ons aanvoelen, neer op het afmeten van de rechtvaardigheid met twee maten en twee gewichten, naar gelang van de vraag of men ze toepast op zichzelf of op iemand anders. In onze inschatting gaat het hier over willekeur en onrechtvaardigheid. En wij zijn daardoor aangedaan, zelfs in het holst van deze Oorlog. Komt als een schok over bij de neutralen, en verwekt nieuwe verbittering en haat tegenover de vijand.' (vertaling CS)

Op zondag 6 augustus liep een ware menszee zich te hoop op Trafalgar Square om lucht te geven aan haar protest tegen wat men als Fryatts moord omschreef en men vernam bij monde van de weduwe Fryatt de onverzoenlijke eis dat 'de veroorzakers van deze gemene misdaad tegen mijn echtgenoot gestraft zullen worden'. Het Oorlogskabinet van zijn kant stelde de inbeslagname van alle Duitse bezittingen in het Verenigd Koninkrijk als wraakmaatregel voor de moord op Captain Fryatt in het vooruitzicht.

Om het offer door Captain Fryatt gebracht te eren werd een nationaal herinneringsfonds bij de Great Eastern Railway in het leven geroepen teneinde de weduwe Fryatt een jaarlijks pensioen van £250 toe te kennen. De Nederlandse afdeling van de Vereniging van Neutrale Landen schonk de maatschappij een gedenkteken, dat in Liverpool Street Station (Londen) werd geïnstalleerd. Het memoriaal, dat daar nog tot vandaag



7 juli 1919, Steenstraat Brugge. Koppen lopen bij de rouwstoet bij overbrenging van Cpt Fryatt naar Dovercourt

ter plekke prijkt, werd officieel onthuld op 27 juli 1917 ter gelegenheid van de eerste verjaardag van Captain Fryatts terechtstelling. Het hele voorval vormde de inspiratie voor scriptschrijver Agnes Gavins stomme film, 'The Murder of Captain Fryatt' (1917), met resp. Harrington Reynolds en Olive Rector in de rollen van Fryatt en diens echtgenote. Een café (public house) in Parkeston, Harwich (Essex), een vleugel van het Dovercourt Cottage Hospital – volgens onze gegevens heet een van de ziekenhuizen zelfs zonder meer Fryatt Hospital – en een berg in Canada (in de staat Alberta) zijn voor hun naamgeving rechtstreeks aan Captain Fryatt schatplichtig.

Na de oorlog, in de zomer van 1919 bracht ook Brugge hulde aan Fryatt, naar aanleiding van de overbrenging van diens lichaam naar Engeland. In dat jaar kwam er in Zeebrugge een Kapitein Fryattplein, in 1936 tot Kapitein Fryattstraat omgevormd. In mei 1922 werd de kapitein andermaal speciaal herdacht in Brugge toen het Beluik der Gefusilleerden (cf. de huldefoto) werd ingehuldigd. Naast twaalf andere herdenkingszuilen staat er tot vandaag een herdenkingszuil voor Fryatt, een schenking van het Engels klooster uit de Carmersstraat.

In juli 1919, na afloop van de Eerste Wereldoorlog, werd Captain Fryatts lichaam op de Stedelijke Begraafplaats van Steenbrugge-Assebroek aan de Brugse rand ontgraven en aan boord van de destroyer HMS Orpheus naar Engeland teruggebracht. De lijkstaf werd gedrapeerd in de Union Jack en omringd met een escorte van vier marinesoldaten met bajonet op het geweer. Na aankomst in de haven van Dover werd de lijkstaf per spoor naar Charing Cross Station, Londen overgebracht, met name in hetzelfde treinstel dat eerder voor Edith Cavell en later voor de Onbekende Soldaat zou worden ingezet.





Fryatts aanvankelijke graf Stedelijke Begraafplaats Steenbrugge (1916-1919)

Vanaf Charing Cross werd het plechtig op een kanonaffuit geplaatst en met een escorte van de zeemacht voor de korte tocht naar St. Paul's Cathedral begeleid, waar de staatsbegrafenis zou plaatsvinden. Na afloop van de plechtigheid, bijgewoond door de Eerste Minister en het voltallige Oorlogskabinet begaf de rouwstoet zich op weg naar Liverpool Street Station. Duizenden belangstellenden verdrongen zich op de trottoirs, velen zeelieden van de koopvaardij en hun gezinnen, die niet wilden ontbreken en er prijs op stelden van hun laatste eerbetoon blijf te geven.

Het lichaam van Captain Fryatt werd ten slotte ter aarde besteld op de begraafplaats van de Allerheiligenkerk (All Saint's Church) in Upper Dovercourt, Harwich, waar het – merk andermaal die sprekende symboliek! – uitkijkt over de haven. De teraardebestelling werd voorgegaan door de bisschop van Chelmsford, die de offervaardigheid betoond door Captain vergeleek met de offers eerder door Edith Cavell en Jack Cornwell gebracht, zestienjarige held en VC-winnaar, omgekomen als laatste op de tijdens de Slag van Jutland gedoemde HMS Chester. Terwijl Fryatts kist het graf in ging, werd door een groep bugelspelers de Last Post aangeheven. Het opschrift op de grafsteen luidt:



Fryatt-herdenking Gefusilleerdenbeluik Brugge, 27 juli 2016



Herdenkingsceremonie 27 juli 2016 aan Fryatt-monument Liverpool Street Station o.l.v. Tom Pyke, aalmoezenier van HMS President

'In Memory of Captain Charles Algernon Fryatt, Master of the Great Eastern Steamship Brussels, illegally executed by the Germans at Bruges on 27 July 1916.'

('Ter herinnering aan Kapitein Charles Algernon Fryatt, kapitein van het Great Eastern Stoomschip Brussels, wederrechtelijk terechtgesteld door de Duitsers te Brugge op 27 juli 1916') Na de oorlog werd een onderzoekscommissie in het leven geroepen teneinde het voorval verder uit te spitten. Wie voor de dood van Captain Fryatt de persoonlijke verantwoordelijkheid draagt of dragen, werd nooit aan het licht gebracht.

Op de Fryattherdenking van woensdag 27 juli jl. legde behalve de Brugse burgemeester ook Brits ambassadeur Alison Rose een krans neer. Dat gebeurde in de aanwezigheid van de kleinzoon en kleindochter van Fryatt. Tot vandaag wordt het bijzonder extensieve Kapitein Fryattarchief in het Brugse Stadsarchief met uiterste omzichtigheid bejegend.

Chris Spriet



Persartikel n.a.v. de Fryatt-herdenkingen

# U I T H E T M U S E U M

---

## Verantwoordelijkheid voor het verleden als een inspiratie voor de toekomst

### HALFWEG DE EEUWHERDENKING VOORUITKIJKEN NAAR 2020

*We zijn halfweg de herdenkingsperiode en dit was voor Westtoer het moment om een reflectiemoment '100 jaar Grote Oorlog in de Westhoek' te organiseren voor alle stakeholders. Piet Chielens maakte van het momentum gebruik om enkele belangwekkende bedenkingen uit te spreken. We publiceren deze integraal.*

Na 2018 zal de identiteit van de frontstreek niet veranderd zijn. De Westhoek is een fundamenteel andere plaats voor 1914 en na 1918. Daar kan een honderdste verjaardag, en het feit dat die na vier of vijf jaar voorbij is, niets aan veranderen. Uiteraard zal het jaar 2014 cijfermatig als het belangrijkste jaar van de herdenking worden herinnerd. Alles wat daarna kwam was minder, en zal ook in de volgende jaren minder zijn. Maar dat is enkel cijfermatig. Cijfers zeggen alleen iets voor de korte termijn.

Het feit dat de eeuwherdenking aangegrepen werd om fundamenteel in te gaan op de identiteit van die voormalige frontstreek is ontzettend veel belangrijker en een bemoedigende vaststelling. Dat de toeristische sector begreep dat vrije tijd niet betekent dat je je verstand en je gevoel op nul moet zetten om "leuk" en "gezellig" je vrije tijd door te brengen. Dat in recente jaren geïnvesteerd werd in de culturele component van het herdenken, dat zodoende ingegaan werd op de betrokkenheid en participatie van zowel de eigen bevolking als van de toerist, als van de artistieke wereld, zijn grote verdiensten van de eeuwherdenking. Gone West, de culturele eeuwherdenking van de provincie West-Vlaanderen, is op dat punt een heel belangrijk gegeven. Uiteraard was en is niet iedere vorm van culturele herdenking even relevant. Maar een aantal keren was en is ze dat wel. Bij de volgende belangrijke

verjaardag zal het Lichtfront van oktober 2014 alvast een ijkpunt zijn. Ook over 50 jaar. Het Lichtfront gaf in alle eenvoud twee dingen aan: 1) dat herdenken én participatief én cultureel én niet-militair kan zijn. 2) dat herdenken op dit niveau altijd ook met 'sense of place' te maken heeft, met de 'genius loci'. We mogen hopen dat CWxRM in 2018 evenveel indruk zal maken. Het heeft er alle identieke ingrediënten van: een grote publieksparticipatie, een authentieke artistieke interpretatie en een unieke plaats van realisatie.

Dat vandaag zowat iedereen overtuigd is dat plaatsen uniek zijn, en dat het landschap van de voormalige frontstreek de échte laatste getuige van het conflict is, is hoopgevend. De Vlaamse regering heeft in het licht van de eeuwherdenking meegeïnvesteerd in dat landschap, maar veel meer in de toeristisch-logistieke ontsluiting ervan dan in het behoud of in de diepere interpretatie ervan. Maar het heeft die interpretatie gefaciliteerd en het is een eerste stap geweest, die aangeeft dat men op alle niveaus begint te begrijpen dat een identiteit ook materieel verankerd moet worden. De investering van de voorbije jaren was groot, zowel in de materialisatie van de oorlogserfenis als in de culturele interpretatie. Dat was investeren op lange termijn. Die investering is echter niet ten einde. Het aflopen van de eeuwherdenking ontslaat geen van onze beleidsniveaus van het feit dat op deze weg moet worden doorgegaan. Na 2018 terugschroeven in deze domeinen – "omdat we het dan wel gehad zullen hebben" – zou een vergissing zijn. Op het vlak van de materialisatie van de oorlogserfenis staan we immers nog helemaal niet ver. Integendeel. Een vergelijking met om het even welk buitenland doorstaan we niet. Daar kom ik straks nog even op terug. De goedbedoelde oefening voor het

aanduiden van delen van het funeraire erfgoed van de oorlog als Werelderfgoed, geeft aan dat we het eigenlijk ook nog niet helemaal begrepen hebben. Het concept rammelt: je kan niet eerst zeggen dat individuele begraving en herdenking uniek is voor de Eerste Wereldoorlog, en vervolgens op historisch/esthetische gronden slechts een klein deeltje van die uniciteit opnemen in je project. Ik weet wel: we leven niet in een ideale wereld, maar conceptueel gaat een pars pro toto hier niet op. Het grote inzicht dat individuele herdenking oplevert is immers dat zij een volgehouden één op één-benadering vereist. Individuele herdenking leidt rechtstreeks naar “inclusiviteit” van de herdenking. Herdenking kan niet meer voor één groep, die in een ver of dichter verleden als groep werd gedefinieerd, Wij tegenover Zij, herdenking anno 2018, maar ook daarna kan niet meer voor één traditie – die, zeg maar, nationaal, West-Europees, christelijk en militair was en nog vaak is. Met het Namenlijstproject van het IFFM en van Gone West leren we elke dag opnieuw kijken naar iedereen in de wereld: naar een beschamend koloniaal verleden, naar een onverwerkt verleden i.v.m. de definitie van de eigen groep, naar een onverwerkt verleden m.b.t. de voormalige vijand(en), maar ook naar een volgehouden gebrek aan aandacht voor burgers in oorlog: een onaangepaste houding tegenover vluchtelingen, tegenover nevenschade en gedwongen tewerkstelling. Voor de Namenlijst hebben België, noch Vlaanderen ooit één eurocent uitgetrokken, ook niet in het programma van de eeuwherdenking. Integendeel, er werd en wordt van het initiatief van de Namenlijst zelf verwacht dat wij ingaan op internationale vragen voor het leveren van namen, en intussen wordt opnieuw geld gegeven om de eigen groep van Belgische militaire gesneuvelden opnieuw in kaart te brengen. Laten we zeggen dat daar niet gezocht werd noch wordt naar synergiën.

Maar laten we terugkomen op het landschap als laatste getuige. Het project van het UNESCO Werelderfgoed heeft enerzijds een reeks van beschermingsmaatregelen op gang gebracht, in aanvang zowel voor het funeraire erfgoed als voor oorlogsrelicten. Dat was een fantastische inhaalbeweging. Maar in tweede instantie werd die laatste groep helemaal vergeten in het dossier zelf. En dat maakt dat het gedeeltelijk naast de kwestie spreekt. Omdat enkel aandacht wordt gevraagd voor het naoorlogse monumentale herdenkingslandschap. Op het vlak van materialisatie van het oorlogslandschap zelf betekent het echter niets. Dat is een gemiste kans.

De integratie van de laag van de oorlogsrelicten in het provinciedomein De Palingbeek, en een modernisering van de toeristische ontsluiting van het aanpalende relict van Hill 60, is wat dat betreft een veel krachtiger signaal en een prachtige realisatie. Naast natuur en recreatie heeft de Eerste

Wereldoorlog daar zijn eigen laag en rechten verworven. In een quasi perfecte symbiose.

Voor de verwerving van relictlandschappen buiten het publieke domein of openbare patrimonium is nog maar zeer weinig ondernomen. Hoewel we hier in leper op een perfecte samenwerking met Toerisme Vlaanderen kunnen bogen voor de toeristische ontsluiting van de leperboog, was binnen dat project geen enkele mogelijkheid om middelen te voorzien voor verwerving van relicten, of voor tegemoetkoming aan andere (mede)gebruikers van dat landschap. Van de (ocharme) zeven oorspronkelijke, niet gescheurde weiden op het minieme traject van de frontlijn van de kleine leperboog en zijn smalle niemandsland, die we vanaf 2003 hebben aangeduid als behoudsnoodzakelijk, zijn er op vandaag nog maar net drie over. Meer dan de helft hebben we machteloos moeten zien verdwijnen. De druk op de kleine andere helft blijft onverkort gelden. En de druk op het landschap van de Westhoek zal na de eeuwherdenking niet afnemen.

Is van de laag van het landschap als oorlogsrelict aan de bovengrond nog altijd zeer weinig te merken, dan wil ik hier wel benadrukken dat dit inmiddels wel anders is voor de ondergrond. In het decennium van en in de aanloop naar de eeuwherdenking werden op Vlaams niveau mooie inspanningen gedaan op het vlak van de archeologie van de Eerste Wereldoorlog. Op 25 jaar tijd is daar een revolutie in de geesten teweeggebracht die zowel voor de bewaring van materieel erfgoed als voor de herdenking van slachtoffers vooraan staat in de wereld. 25 jaar geleden werd het aan amateurs gelaten om menselijke resten van de Eerste Wereldoorlog te bergen, vandaag is de expertise op het terrein en bij de multidisciplinaire interpretatie van dat archeologisch erfgoed hier in Vlaanderen aanwezig. In de jaren 1970 werd 9 km autoweg dwars door het slagveld van de Derde Slag bij leper aangelegd. Er werd niets van archeologische waarde gevonden, zelfs geen enkel lichaam (!?). De archeologen die in de voorbije weken de 7 km gasleiding tussen Sint-Juliaan en Mangelare over een breedte van 40 meter onderzoeken, hebben tot nu al 37 lichamen geborgen. Tijden kunnen inderdaad veranderen – als we dat met z'n allen willen.

Het is de verantwoordelijkheid van deze sector om dat ook te willen voor de materiële verankering van de oorlogserfenis in het landschap. Zoals gezegd is dat het aspect waarmee we het minst goed doen in internationaal perspectief. Op lange termijn is dat de achilleshiel voor de toekomst, toeristisch zowel als qua maatschappelijke relevantie. En daarmee komen we bij het laatste punt dat ik hier vandaag wil aanraken.

Hopelijk zal de speurtocht naar de identiteit van de frontstreek en de materiële verankering ervan in deze jaren van eeuwherdenking ook aanleiding geven tot een verdere actualisering van de oorlogserfenis. En daarmee zeg ik misschien iets over de kanttekening van Maarten van Alstein i.v.m. een al te eenzijdige focus op de slachtofferrol. Vredeseducatie vanuit de inspiratie van het eigen oorlogsverleden is wellicht ook toeristisch de belangrijkste troef voor de volgende jaren. Maar dat eigen verleden moet dan ook ernstig worden genomen. 'Ongemakkelijke' vergelijkingen tussen heden en verleden moeten vanzelfsprekend zijn, een noodzakelijke voorwaarde voor relevantie is dat de herdenking niet alleen inclusief maar ook actueel moet zijn. Europa verkeert in crisis, onze waarden worden opgerekt en uitgedaagd (zegt men), maar we trekken ten oorlog waar en wanneer het ons en onze machtige bondgenoten uitkomt en verbazen er ons dan over dat de oorlog dan ook tot bij ons terugkomt, hetzij via de collateral damage van de miljoenen vluchtelingen, hetzij via de radicalisering van een deel van onze jongeren en het daaruit volgend terrorisme in de straten van onze grote steden. Het kleine, maar oude en ooit zeer machtige Europese continent heeft een les te leren van zijn eigen geschiedenis. Een les die deze actualiteit in perspectief plaatst, die er de complexiteit van blootlegt, van individuele engagementen, van voortdurende tegenstrijdigheden van het bestaan, maar die ook aantoont hoe dit Europese project kon ontstaan op het puin van vele oorlogen.

Doorheen Europa zijn er plekken die ons daaraan herinneren, grenzen van de Balkanoorlogen, slagvelden van de Eerste Wereldoorlog, grenzen van de Vrede van Versailles, slagvelden en vluchtelingenkampen van de Spaanse burgeroorlog, landingsstranden, slagvelden en concentratiekampen van de Tweede Wereldoorlog, IJzeren gordijnen van de Koude Oorlog, gedemilitariseerde zones al dan niet met heropgebouwde bruggen tussen gemeenschappen van de oorlog in ex-Joegoslavië, huizenhoge Peace Walls van de kwarteeuw van Troubles in Noord-Ierland. Daarop en daarboven is het Europese project gegroeid. Toen Europa hiervoor in 2012 terecht de Nobelprijs voor de Vrede kreeg lachten de helft van de zittende regeringsleiders het nieuws wat ongemakkelijk weg. En deed bijna de andere helft alsof ze het niet hadden gehoord. Ach ja, de Vrede... Het is de economie die we nodig hebben...

Vandaag, nauwelijks vier jaar later, beseffen we wellicht wat meer dat vrede een noodzakelijke voorwaarde voor economie is, evengoed als omgekeerd. (Ik moet niemand uit de toeristische sector zeggen dat een aanslag in Brussel of Parijs, vele miljoenen kost, ook aan de Westhoek).

Plaatsen als de Westhoek van Vlaanderen, als de Isonzo in Slovenië en Italië, als Auschwitz, Buchenwald, Dachau of Breendonk, als the Shankill en the Falls, als Chemin des Dames, Verdun en de Somme, als Sarajevo en Mostar, als Guernica, Rivesaltes en La Jonquera, als Oradour en Ledice, als Struthof of Hartmanswillerkopf, zijn de plaatsen in Europa waar duidelijk wordt hoe weinig er te lachen valt met en om de vrede. Het zijn plaatsen waar de bevolking van Europa in de voorbije honderd jaar inderdaad slachtoffer was van zijn eigen grootheidswaan, van zijn eigen egoïsme en graaizucht, van zijn eigen populisme en gebrek aan morele moed. Plekken die ons aan the receiving end of war herinneren zijn van kapitaal belang voor het voortbestaan van het Europese project én van de vrede. Het tastbaar zijn van vrede en van het gebrek daaraan is pedagogisch de eerste noodzaak, voor jongeren en inmiddels ook voor ouderen, want straks komen we in een generatie waarvan bijna niemand meer een oorlog zelf heeft meegemaakt, toch niet in dit deeltje van de wereld. Indien we dan geen plaatsen overhouden, die ons daaraan op een actuele, complexe, uitdagende wijze aan herinneren, dan vragen we alleen maar om het allemaal nog maar eens over te doen. Ik overschat, maar onderschat de betekenis van deze plek niet, d&h. Je kan toch niet verwachten dat elke generatie het opnieuw zelf moet ondervinden? Mag deze streek de tragische ervaring van anderen niet inzetten om dat duidelijk te maken aan nieuwe generaties?

Als we als Westhoek willen blijven meespelen als zo'n plek waar het geweten van Europa zichtbaar knaagt, en waar zo aldoor nieuwe bezoekers en bewoners de hoop voor de toekomst, hun inspiratie en hun 'waarden' kunnen halen, dan moeten we én educatief én cultureel én qua materiële verankering doorgaan op de weg waaraan we in deze jaren van eeuwherdenking aan het bouwen zijn.

Na 2018 zal de identiteit van de voormalige frontstreek niet veranderd zijn. De Westhoek is een fundamenteel andere plaats voor 1914 en na 1918. Laat ons voor dit inzicht verantwoordelijk blijven. In een Europees perspectief maakt dat van deze plek een grote getuige van het verleden, en derhalve een even grote inspiratie en even groot geweten voor de toekomst. Daar kan een honderdste verjaardag, en het feit dat die na vier of vijf jaar voorbij is, niets aan veranderen.

Piet Chielens  
Reflectiemoment Westtoer, 13 juni 2016.



# THE MALTESE LABOUR CORPS

Het Koen Kochfonds faciliteert met financiële steun jonge mensen uit het buitenland om in het Kenniscentrum van het In Flanders Fields Museum studiewerk te verrichten en ervaring op te doen. Eén van de 'stagiars' was Gabriel Micallef uit Malta. Tijdens zijn verblijf in het Kenniscentrum schreef hij bijgaande tekst over de Maltezers, die hier vochten in WO1. Wij publiceren zijn werk in de taal waarin het werd geschreven.

Despite Malta's detachment from the active fronts of World War One, many Maltese still willingly answered to the universal call to arms to defend the British Empire. Thousands joined the fighting services whether at home or in some distant part of the empire to which they had emigrated before the hostilities. Others joined the armed forces of France and the United States on the same basis finding themselves fighting shoulder to shoulder with their brothers in the British service. Maltese emigrants in Australia joined the ANZACS – the Australian and New Zealand Army Corps – which were raised specifically for service in the Dardanelles. Notably, the first Maltese-Australian casualty died on the very first day of the fated Gallipoli landing on 25 April 1915 which has ever since been commemorated as ANZAC Day. His name was Private Charles Emanuel Bonavia belonging to the 11th Australian Infantry Battalion aged 27. Originally a Land Surveyor from Sliema, he had emigrated to West-Perth, South-West Australia in 1912.

Besides Malta's role as a nursing station, the island also served as a strategic naval base and ship-repair centre along the route to the Aegean and the Dardanelles. Thousands of workers had been recruited at the dockyard to increase its capacity. Indeed, the island had been home to Britain's largest naval squadron – the Mediterranean Fleet since 1803. But as a result of the 1904 Anglo-French Entente Cordiale its role was temporarily covered by the presence of French Fleet in Malta as from August 1914. Between 1917 and 1919 two Japanese destroyer flotillas were stationed in Malta to escort convoys against submarines.

Numerous Maltese officers from the Royal Malta Artillery and the King's Own Malta Regiment of Militia also volunteered to fight with British front-line units to do their bit too. In the

summer of 1915, a decision was taken by the War Office to raise a corps of labourers in Malta with the aim of sending it to the Dardanelles to help out with the unloading of supply ships and the transportation of provisions. On 2nd September, an initial call raised 1,000 volunteers out of which 864 were enlisted for three months. The new unit was baptised as the Malta Labour Corps.

In August 1914 there were no Labour Corps in existence to assist the army in the field. In the infantry, manual work near the front lines was carried out by the Pioneer Battalions which were added to each Division. Some infantry regiments formed labour companies and works battalions for work on the lines of communication and at home, but the organisation of manpower was haphazard until the formation of the Labour Corps. The labour units expanded hugely and became increasingly well-organised. However, despite adding large numbers of men from India, Egypt, China and elsewhere, there was never enough manpower to do all the labouring work required. The total number of men engaged on work in France and Flanders alone approximated 700,000 at the end of the war, and this was in the labour units alone.

The first Malta contingent arrived at the small Greek port of Mudros on Lemnos Island, 50 km away from the Dardanelles Straights. This served as the forward Allied base for the blockade of the Dardanelles. In 1918, at this port, representatives of the Allies and the Ottoman Empire signed the 'Armistice of Mudros' which confirmed the end of hostilities between them.

On 27th September, 234 Maltese labourers under the command of Captain Stivala sailed to Gallipoli along with Australian

reinforcements to Anzac Cove. The ship was anchored close to a small jetty which the military engineers had built after they landed. When they got to their destination their job was to unload barges from Egypt. Their first job was to erect two marquees close to the hill for protection. Three gangs were instantly formed to work eighth hour shifts on a seven day basis.

At the closing period of their three-month contract, only 213 men returned to Malta while the rest stayed on for another period of three months. With the approach of winter, the Maltese were located with the British labour units on the northern-side of Ari Burnu where they came under constant fire. A 27 year old labourer, Guzeppi Camilleri was killed at this place on 7th December 1915. He lies buried at Ari Burnu Cemetery, Anzac. Other men may have died as a result of injury or illness resulting from their service at Gallipoli.

Medal Rolls show that 1088 men were awarded the Bronze War Medal and the Victory Medal for service in Gallipoli. Six officers were mentioned in Despatches and Captain Alfred J. Gatt was awarded the Military Cross for his service at Gallipoli.

On 13 November, Lord Kitchener inspected the Corps at Gallipoli during his tour of the area. He congratulated them on their physique and thanked them for the valuable services they were rendering.

In December 1915, the Cabinet decided to evacuate the peninsula. But the last of the Maltese Labour Corps returned to Malta on 17 February 1916 where they were met by the Governor-General who thanked them for their services. Recognition for their services also came from the C-in-C Mediterranean Forces in a letter sent to the Governor-General dated 23rd January 1916 and part of which says:

'...I have much pleasure in informing that the Battalion performed most excellent work, both at Anzac and elsewhere, and I shall be grateful if you will be good enough to express to the Commanding Officer, and through him to the NCO'S and men of the Battalion, my high appreciation for the services they have rendered.'

Each member received half-a-crown a day (present day £9) and a separate allowance of six-pence in favour of the wife and a penny for every child. Upon discharge each member of the Corps was paid the sum of 20 Sovereigns.



*Gabriel Micallef*

# B O E K E N R U B R I E K

## PROSTITUTIE IN DE EERSTE WERELDOORLOG

*Het is opvallend dat er in de geschiedschrijving van de Eerste Wereldoorlog weinig onderzoek is gedaan naar prostitutie tijdens de oorlog. In haar opmerkelijke studie uit 1998 bestempelde de bekende Franse historica Annette Becker prostituees nog als 'les oublié(e)s de la Grande Guerre'. Recent publiceerden de Vlaamse historici Frank Becuwe en Piet Boncquet twee (meermaals overlappende) boeken, waarin uitvoerig aandacht wordt besteed aan deze vergeten vrouwen.*

### PIONIER MAGNUS HIRSCHFELD

Hét (enige) standaardwerk over dit onderwerp is overigens nog steeds het tweedelige Sittengeschiedte des Weltkrieges van Magnus Hirschfeld, verschenen in... 1930. Beide auteurs verwijzen dan ook niet toevallig enkele malen naar deze baanbrekende studie (de illustraties bij dit artikel komen trouwens uit Hirschfelds rijk geïllustreerde boek). De Duitse arts en seksuoloog was tijdens de Eerste Wereldoorlog actief als lazaretarts, en richtte meteen na de oorlog in Berlijn het Institut für Sexualwissenschaft op, het eerste instituut voor wetenschappelijk onderzoek over seksualiteit. Hij publiceerde talrijke werken over het onderwerp, waarop toen een groot taboe rustte, en kreeg de bijnaam 'Einstein der Sex'.

### DE REPUTATIE VAN DE PANNE

Beide boeken staan uitvoerig stil bij de situatie aan het IJzerfront. Daarbij komt De Panne naar voren als meest tot de verbeelding sprekende uitgangsbuurt achter het front (het is dan ook niet toevallig dat precies hier momenteel een tentoonstelling over het onderwerp wordt georganiseerd!). In deze 'hoofdstad van niet-bezet België', het grootste rustverblijf van de Belgische militairen, draaide de prostitutie op volle toeren. Uit het onderzoek van Frank Becuwe in het politiearchief van De Panne blijkt dat heel wat soldatencafés op zedelijk vlak een zeer slechte reputatie hadden. Het aanbod richtte zich wel in de eerste plaats tot de officieren. Brancardier Jozef Ulens betitelde de prostituees dan ook als 'officierswijven'. Wanneer de gewone piotten hun gading niet vonden in het

dure De Panne, zochten ze in het achterland een herberg van minder allooi op om hun seksuele appetijt te stillen. Ze kwamen er dan terecht in herbergen met veelzeggende namen als 'In de veertien billetjes' of 'In de drie spleten'.

### DE BOND VAN DEFTIGE LIEDEN

In datzelfde De Panne verscheen vanaf 10 januari 1915 De Belgische Standaard, met Marie Elisabeth Belpaire als één van de drijvende krachten. Via dit blad verwierf de 'literaire moeder van katholiek Vlaanderen' opnieuw een platform om haar ideeën over de bestrijding van de openbare zedeloosheid met een breed publiek te delen. Belpaire had al in 1912 samen met haar vriendin Louise Duykers de Bond ter Bestrijding van de Openbare Zedeloosheid opgericht, en net voor de oorlog ook een tweedelig essay over de strijd tegen de zedeloosheid gepubliceerd in het literaire tijdschrift Dietsche Warande en Belfort. Op 23 maart 1916 plaatsten Belpaire en Duykers in De Belgische Standaard een oproep voor medewerkers aan een op te richten Bond van de Deftige Lieden, met de bedoeling hun vooroorlogse campagne voort te zetten. Begin april brachten ze in het frontdagblad verslag uit van de vele enthousiaste reacties die ze ontvingen, en toonden zich tegelijkertijd verontrust omdat deze reacties bewezen hoe dreigend het gevaar was. Ze herhaalden hun oproep om lid te worden van de Bond, en onderstreepten dat het daarvoor volstond zijn naam op te geven en 'zich persoonlijk [te] onthouden van alle lage drift, waar men kan, het aan anderen afraden – wat de gelovigen aangaat, bidden voor de bloei der werking – wat de andersdenkenden betreft, een wensen en werken in dezelfde zin.' (De Belgische Standaard, 3-4 april 1916, pagina 1). Piet Boncquet vermeldt op pagina 105 van zijn boek dat 750 soldaten en ook een aantal burgers de doelstellingen van de Bond onderschreven (dit cijfer wordt zonder bronvermelding overgenomen uit het boek van Herman Schrooten over de acties van Belpaire tijdens de oorlog), Frank Becuwe spreekt over 'een grote respons' (pagina 56).



### DE 'MARRAINES DE GUERRE'

Er zijn wel meer overlappings tussen beide boeken. Zo schenken ze alle twee aandacht aan de oorlogsmeters. Dit initiatief ontstond begin 1915 in Frankrijk, met de bedoeling het moreel van de soldaten op te krikken door hen brieven te schrijven en pakjes te sturen. Geleidelijk aan evolueerden de contacten tussen de soldaten en hun 'marraines de guerre': velen wilden meer dan alleen maar corresponderen en babbelen, de vakanties 'chez marraine à Paris' lagen bij de soldaten goed in de markt. Wie nog geen oorlogsmeter had, kon vanaf eind 1915 een kleine advertentie plaatsen in het

Frans blad *La Vie Parisienne*. De resultaten bleven niet uit, zo ontving onderluitenant Raoul Snoeck op zijn advertentie in het blad niet minder dan 102 reacties! Vanwege de vaak ronduit seksueel getinte toespelingen in de advertenties werd het blad op een bepaald moment zelfs van prostitutie beschuldigd. De oorlogsmeters kregen vanaf 1916 dan ook een slechte naam in Frankrijk, omdat ze dikwijls een (seksueel) loopje namen met de oorspronkelijke doelstelling van het initiatief.

### EEN VIJAND 'IN EIGEN RANGEN'

Het gevaar van de venerische ziekten is een ander onderwerp dat door beide auteurs wordt behandeld. In het Belgisch leger bleek de besmetting in de eerste oorlogsmaanden niet al te zorgwekkend. Vanaf de invoering van de verloven in 1915 – waarbij 'no Paris gaan' vaak synoniem was met 'betaalde liefde' – steeg het aantal geslachtsziekten (vooral syfilis en gonorrhoe) echter opmerkelijk. Vanaf dat jaar beschikte elke legerdivisie dan ook over een venerische dienst, maar de hospitalen achter het front waren (nog) niet uitgerust om soldaten met een venerische ziekte op te vangen. Pas toen in 1917 het leger werd geconfronteerd met een enorme toename, werden er in Frankrijk enkele gespecialiseerde hospitalen opgericht. Het meest bekende was dat in Orival, waar tussen maart en november 1917 niet minder dan 941 Belgische soldaten met een 'rhume de Vénus' werden behandeld. Volgens dokter Wilmaers werden er in de periode augustus 1914-december 1917 trouwens 8303 soldaten met een geslachtsziekte behandeld in een van de hospitalen achter het front. Dergelijke ziekten waren in de oorlog dan ook een belangrijke vijand 'in eigen rangen', dixit Piet Chielens in een artikel uit 2007.

### PROSTITUEE 'OM DEN BRODE'

Wie waren de prostituees, en hoe kwamen ze in de prostitutie terecht? Het is het zeer moeilijk om die vraag te beantwoorden, vermits de nodige gegevens ontbreken. Beide auteurs verwijzen wel naar de eerder gemaakte studies van Benoit Majerus, Colette Van Hooreweghe en Vania Vande Voorde, die een profiel schetsen van prostituees in respectievelijk Brussel, Gent en Brugge. Daaruit blijkt dat de meesten jonger waren dan 30 jaar, dat er zelfs een groot aantal tienermeisjes in de wereld van de prostitutie terecht kwamen, en dat het aantal getrouwde vrouwen opvallend hoog was (30 % in Brugge!). Door de aanhoudende financiële moeilijkheden zagen vele vrouwen zich verplicht om hun lichaam te verkopen om zo



De tentoonstelling *Flirten met Mars en Venus. Oorlog en prostitutie, 1914-1918* – gebaseerd op het boek van Frank Becuwe – loopt nog tot 2 oktober 2016 in Villa Le Chalutier, Bortierlaan 25 in De Panne



in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. In dat verband wordt in beide boeken verwezen naar uitspraken van de Duitse journalist en soldaat Henrich Wandt (wiens kort na de oorlog gepubliceerde werk – dat in 2013 als *Het frontparadijs* in Nederlandse vertaling verscheen – een ontluisterend beeld schetst van de Duitse bordelen in ‘frontparadijs’ Gent), die erop wees dat heel wat moeders en dochters ‘om den brode’ verplicht werden zich te prostitueren.

### EEN STRENGE REGLEMENTERING

Al voor de oorlog was de reglementering van prostitutie een zaak van de gemeenten. In februari 1915 werden de gemeentebesturen door de West-Vlaamse gouverneur Leon Janssens de Bisthoven aangemaand om werk te maken van een strengere controle. Het duurde wel nog een vol jaar vooraleer hij een ‘ontwerp ter verordening op de ontucht’ aan zijn lokale besturen overmaakte. Verschillende gemeenten pikten daar meteen op in, en lieten dit ontwerp goedkeuren. Zo werd in De Panne op 28 februari 1916 een gemeenteraad uitsluitend gewijd aan de goedkeuring van een dergelijk reglement, dat vijftien artikels telde. Daarin werd onder meer bepaald dat ‘alle vrouwen of dochters die zich gewoonlijk aan de ontucht overleveren’ verplicht waren zich in het politiebureau te laten inschrijven. Ze kregen daarbij een boekje (ook wel ‘het

boekje van de schande’ genoemd) dat ze altijd bij zich moesten hebben en op verzoek van politieagenten of geneesheren tonen, en moesten ook wekelijks ten minste twee medische controles ondergaan. Tevens was het hen verboden zich aan deuren of vensters van hun huis te plaatsen, in straten, markten of ‘openbare wandelingen’ te blijven staan of er zich na zonsondergang te bevinden, de mannen op de openbare weg aan te spreken of te achtervolgen, in cinema’s, concerten of andere ‘openbare vermakelijkheden’ andere dan door de politie aangewezen plaatsen in te nemen, en zowel overdag als ’s nachts herbergen te bezoeken. Een behoorlijk streng reglement, dat meteen na de goedkeuring ervan ook in het straatbeeld verscheen, maar in de praktijk weinig effect sorteerde...

### TWEE UITSTEKENDE STUDIES

De werken van Frank Becuwe en Piet Boncquet bieden een uitstekende kennismaking met een onderwerp waarover nog niet zoveel is gepubliceerd. Boncquet heeft zich daarvoor gebaseerd op de bestaande literatuur, waaronder veel dagboeken en ook onuitgegeven scripties. In die zin kan zijn boek beschouwd worden een status quaestionis betreffende het thema, geschreven in een vlotte, journalistieke stijl. Becuwes werk is diepgaander en meer wetenschappelijk van aard (met 1116 voetnoten en ook een handig personen- en plaatsnamenregister), in tegenstelling tot Boncquet heeft hij eigen onderzoek verricht in het gemeentearchief van De Panne, het Algemeen Rijksarchief in Brugge en de oorlogsverslagen van de West-Vlaamse pastoors in het Bisschoppelijk Archief in Brugge. Daardoor is zijn studie meer vernieuwend, maar soms ook wat moeilijker toegankelijk. Hét definitieve naslagwerk is het nog niet geworden, daarvoor zal nog heel wat aanvullend onderzoek nodig zijn, ook op internationaal vlak. Beide auteurs zijn er echter wel in geslaagd de duizenden prostituees een plaats te geven in de historiografie van de Eerste Wereldoorlog.

Luc De Munck

Frank BECUWE, *Flirten met Mars en Venus. Oorlog en prostitutie, 1914-1918*, Mens & Cultuur, Gent, 2016, 207 p., ISBN 978-90-77135-51-8, 35 €

Piet BONCQUET, *Lief en leed. Prostitutie in de Eerste Wereldoorlog*, Davidsfonds, Leuven, 2015, 189 p., ISBN 978-90-5908-609-8, 27,50 €

# DE ARTISTIEKE AFDELING: 26 SCHILDERS VAN DE GROOTE OORLOG

*Op 23 juni was het precies honderd jaar geleden dat de 'Section artistique' van het Belgisch leger officieel werd opgericht: op die dag werd inderdaad het reglement van de artistieke afdeling aanvaard. 26 soldaten-schilders kregen in de daaropvolgende twee jaar vrijstelling om aan het front te schilderen. Een opmerkelijk maar weinig bekend feit uit de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog, dat in de komende maanden aan bod komt in tentoonstellingen in Nieuwpoort en De Panne en ook uitvoerig wordt besproken in de twee bijbehorende publicaties.*

## DOCUMENTAIRE EN PROPAGANDISTISCHE DOELSTELLINGEN

Het eerste artikel van het reglement stelde dat leden van de afdeling vanwege de legeroverheid de nodige faciliteiten ontvingen om zich aan de schilderkunst te wijden, een niet-evidente zaak in oorlogstijd. Zeer waarschijnlijk was koningin Elisabeth hiervoor tussenbeide gekomen, want zij had al eerder de wens uitgedrukt dat een aantal soldaten-schilders aan het front opnieuw artistieke activiteiten gingen ontplooiën. Daarnaast bepaalde het reglement dat de gewone soldij van de leden moest volstaan om hun kosten te dekken, maar hadden ze wel recht op een vergoeding wanneer hun werk verkocht werd. De missie van de afdeling was allereerst documentair: het vastleggen van militaire scènes en frontlandschappen. Daarnaast was er ook een propagandistisch doel: het illustreren van de rol van het Belgisch leger en de vijandelijke misdaden op buitenlandse tentoonstellingen.

## 'EEN SELECTE CLUB'

Stichtende leden van de afdeling waren de Brusselse schilders Alfred Bastien (vooral bekend van zijn Panorama van de IJzer, waarvan een digitale kopie in het bezoekerscentrum Westfront in Nieuwpoort hangt) en Leon Huygens. In juli 1916 hadden al tien schilders de toestemming gekregen om aan het front te schilderen. In totaal werden er tijdens de oorlog 26 schilders

lid van de afdeling, daaronder bekende namen als Joe English, Achiel Van Sassenbrouck, Médard Maertens, Jos Verdegem, Anne-Pierre De Kat, Marc-Henri Meunier, Maurice Wagemans en James Thiriar. Over de toetredingsvoorwaarden bestaat amper informatie, we weten wel dat kandidaat-leden zelf een aanvraag moesten indienen en dat het nuttig kon zijn om goede banden te hebben met al aangesloten leden. Het is ook bekend dat het soms moeilijk of helemaal niet lukte om lid te worden van de afdeling. Zo duurde het lang – volgens recent onderzoek van de vzw Joe English, kunstschilder tot begin oktober 1917 – vooraleer Joe English aanvaard werd (volgens kunstmecenas Marie Elisabeth Belpaire omdat hij 'te Vlaamsgezind en te katholiek' was), terwijl andere Vlaamse schilders als Samuel De Vriendt, Karel Lauwers en Karel Van Lerberghe ondanks herhaalde pogingen nooit tot de afdeling werden toegelaten. In zijn uiterst interessante en zeer leeswaardige boek *De Groote Oorlog op doek. Frontschilders in Nieuwpoort* merkt Luc Filliaert terecht op dat Bastien een sleutelrol speelde bij de aanvaarding van de leden, en dat hij 'de Brusselse verankering' (pagina 49) wenste te verzekeren. Het is dus niet verwonderlijk dat er heel wat getrouwen uit de onmiddellijke omgeving van Bastien tussenzaten, Filliaert noemt de afdeling dan ook 'een selecte club' (pagina 45).

## GEBREK AAN SCHILDERSMATERIAAL

In de oprichtingsfase moesten de leden van de afdeling zich tevredenstellen met vervangingsmateriaal zoals tentzeilen, stukken lambrisering, boterpapier en linnen, dat bestemd was om vliegtuigen te stofferen en zakken te vervaardigen (dit is zeer goed merkbaar bij het schilderij 'Ochtendtoilet' van Achiel Van Sassenbrouck uit de Koninklijke Verzameling, dat in de tentoonstelling in De Panne hangt). De Antwerpse schilder André Lynen bracht zijn houtskooltekeningen en aquarellen zelfs aan op de keerzijde van behangpapier. Van zodra de opbrengst van hun eerste werken de schilders in

staat stelde om degelijk materiaal aan te kopen en er verloven werden toegekend om daarvoor naar Parijs en Londen te gaan, evolueerde de toestand in gunstige zin. Toch bleef het probleem van de inlijsting bestaan. Dit werd pas opgelost toen Lynen een meubelmaker ontmoette, die als vluchteling in Koksijde verbleef en zijn werktuigen op de vlucht meegenomen had. Hij maakte lijsten uit houten vloertegels of bekleding die de schilders uit het puin haalden. In De Panne kon ook een beroep worden gedaan op een gezetter.

### VERSCHILLENDE STIJLEN

In de werken van de leden van de artistieke afdeling zijn verschillende stijlen vertegenwoordigd. Een aantal schilders bedreven het academisch realisme (Bastien, Huygens, Paulus), anderen het impressionisme (Meunier), dé stijl van het einde van de negentiende eeuw. Sommigen kozen voor een meer moderne stroming als het fauvisme (Maertens, De Kat, Van Sassenbrouck, Verdegem). Er werden uiteraard vooral veel fontlandschappen geschilderd. De gewone soldaat en het militaire zelfportret (Lynen) deden hun intrede, met een bijzondere interesse voor het uniform (Canneel, Thiriart). Veel aandacht ging ook naar de gewonden, met als opvallende vaststelling dat de dood daarbij praktisch afwezig was. De schilders konden hun onderwerpen vrij kiezen, er zijn geen aanduidingen dat censuur werd toegepast (de werken mochten wel niet worden gepubliceerd of verkocht zonder toestemming van de censuurdienst van het Belgisch leger).

### RIVALITEIT MET DE BELGISCHE STANDAARD/KUNST AAN DEN YZER?

Een aantal leden van de artistieke afdeling exposeerden voor het eerst tijdens een kunsttentoonstelling die kolonel Baltia van het 10de linieregiment begin september 1916 organiseerde in het Rode Kruishospitaal L'Océan in De Panne. Koning Albert en koningin Elisabeth kwamen op bezoek, en de koningin kocht er werken van acht leden van de afdeling. In dezelfde maand organiseerde ook het Vlaamsgezinde frontdagblad De Belgische Standaard een eerste expositie in De Panne, het succes ervan leidde tot de oprichting van de kunstenaarskring Kunst aan

den Yzer, een groep rond Marie Elisabeth Belpaire die in 1917 en 1918 nog enkele kunsttentoonstellingen organiseerde. Opvallend is dat op die eerste tentoonstelling van De Belgische Standaard geen enkel toenmalig lid van de artistieke afdeling exposeerde, vijf deelnemende schilders – English, Maertens, De Kat, Canneel en Massonet – werden pas later aanvaard door de afdeling. De stichtende leden van de afdeling namen echter nooit deel aan de tentoonstellingen van De Belgische Standaard/Kunst aan den Yzer. Bestond er een vorm van concurrentie tussen beide organisaties? Vermoedelijk niet echt, omdat beide een ander doel hadden: de werken van de afdeling dienden een propagandistische waarde te hebben, terwijl De Belgische Standaard en later Kunst aan den Yzer voornamelijk werken toonden die soldaten in hun vrije tijd maakten ('Iedere zende is welkom', schreef De Belgische Standaard in 1916). Dit neemt echter niet weg dat het hier duidelijk ging over 'twee organisatorische tegenpolen', zoals Luc Fillaert ze op pagina 89 omschrijft.

### DE SCHILDERSKELDER VAN NIEUWPOORT

De leden van de afdeling ontmoetten mekaar vooral in De Panne, in hotel Terlinck en in de woning van luitenant Horlait, hun eerste opperbevelhebber. Ze werkten echter voornamelijk in de noordelijke sector van het Belgisch leger, met als centra Lo (waar de schilders verbleven in een verlaten brouwershuis) en Nieuwpoort. Kort voor de oprichting van de afdeling had Bastien zich al in Nieuwpoort gevestigd, waar hij zijn vriend Leon Huygens ontmoette. Op een goede honderd meter van het Nieuwpoortse sluizencomplex vonden ze een verlaten huis. De kelderruimte bleek de meest geschikte en veilige plaats om zonder veel gevaar permanent te bewonen. Ook André Lynen en Maurice Wagemans kozen na enige tijd die schilderskelder als uitvalsbasis. De vier schilders kenden Nieuwpoort zeer goed, al voor de oorlog vertoefden ze er geregeld om pittoreske plaatsen op doek te vereeuwigen. De werkelijkheid was in 1916 echter totaal anders: de vier leden van de artistieke afdeling schilderden en tekenden er in olieverf, pastel, aquarel, houtskool en potlood een door de oorlog verwoeste stad. Daarbij volgden ze een individueel traject, waarin geen plaats was voor een



gezamenlijke strategie. 'La cave des artistes' groeide wel vlug uit tot een ontmoetingsplaats, waar naar het buitenland gevluchte kunstenaars als Emile Claus, Emile Verhaeren en Eugène Ysaÿe en ook koning Albert en koningin Elisabeth op bezoek kwamen.

### STEUN VAN KONINGIN ELISABETH

Koningin Elisabeth speelde niet alleen een rol bij de oprichting van de artistieke afdeling, in de loop van de oorlog bleef zij ook belangstelling betonen voor de werking ervan. Zowel bij tentoonstellingsbezoeken als bij individuele contacten ging ze geregeld over tot de aankoop van werken, vooral van landschappen en scènes die herinnerden aan de oorlog. Die aankopen moeten veeleer gezien worden als blijk van financiële en morele steun, dan als het opzetten van een persoonlijke collectie. In totaal kocht de koningin tijdens de Eerste Wereldoorlog een 70-tal werken, een 30-tal daarvan waren van de hand van leden van de afdeling. Er zijn ook aanwijzingen dat de koningin een rol speelde bij de toetreding van Joe English en Anne-Pierre De Kat.

### 'EEN PRACHTIGE UNIEKE SYNTHESE'

In de tentoonstelling in De Panne wordt een ruime selectie getoond van werken van leden van de artistieke afdeling, die tijdens de oorlog door koningin Elisabeth werden aangekocht. De tentoonstelling in Nieuwpoort toont een 70-tal werken van leden van de afdeling, die tussen 1916 en 1918 werden geschilderd met het decor van deze vernielde stad als achtergrond. Hoe moeten we honderd jaar later het werk van deze schilders beoordelen? Het werk van een aantal ervan is na de oorlog niet ten onrechte in de vergetelheid geraakt, het oversteeg – zoals Luc Filliaert het op pagina 46 scherp formuleert – 'nooit het niveau van weinig getalenteerde amateurschilders die anders nooit een plaats hadden veroverd op tentoonstellingen en publicaties'. De oorlogsproductie van Bastien en een aantal van zijn vrienden was zeer groot, maar ze bleven daarbij meestal vasthangen in hun vooroorlogs academisch realisme, een stijl die op het einde van de oorlog grotendeels voorbijgestreefd was. Daarbij mogen we niet uit het oog verliezen dat de omstandigheden waarin de werken

tot stand kwamen verre van ideaal waren: de schilders kregen praktisch nooit de gelegenheid om rustig aan het werk te gaan en moesten zich vaak beperken tot het maken van een vlugge schets op doek met beperkte afmetingen. Tevens hadden de leden van de artistieke afdeling weinig contacten met collega's buiten het niet-bezette België, staakten de vooroorlogse kunstkringen, salons en galerieën hun werk en draaide de kunsthandel op een laag pitje, waardoor de artistieke impulsen en de wederzijdse bevruchting tot een strikt minimum waren beperkt. Toch bevat het werk van leden van de afdeling veel artistieke hoogtepunten. Daarbij denken we aan het indrukwekkende oeuvre van Achiel Van Sassenbrouck, aan de spectaculaire kwaliteit van Marc-Henry Meunier, aan de felle fauvistische kleurvlakken van Médard Maertens en Anne-Pierre De Kat, aan de krachtige penseeltrekken van Jos Verdegem, aan het sterke grafische werk van Joe English... 'Hun oorlogsoeuve vormt vandaag een prachtige unieke synthese, een gevoelig statement van een door de omstandigheden aaneengeklonken kunstenaarsgroep', merkt Luc Filliaert op pagina 106 terecht op. Het is dan ook een uitgelezen kans om via de uitgebreide selectie in de tentoonstellingen in Nieuwpoort en De Panne en de twee begeleidende publicaties kennis te maken met dit oeuvre!

Luc De Munck

Luc FILLIAERT, De Groote Oorlog op doek. Frontschilders in Nieuwpoort, Academia Press, Gent, 2016, 144 p., ISBN 978-90-382-2588-3, 24,99 € (de gelijknamige tentoonstelling loopt tot 18 juni 2017 in het bezoekerscentrum Westfront in Nieuwpoort)

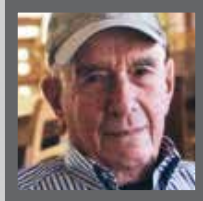
Luc DE MUNCK, De artistieke contacten van koningin Elisabeth, 1914-1918, Gemeente De Panne, De Panne, 2016, 50 p., 7 € (de tentoonstelling Elisabeth, de kunstzinnige koningin loopt tot 8 januari 2017 in het cultuurhuis De Scharbiellie in De Panne)

© Foto's Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Brussel





# I N M E M O R I A M



## DR. JACQUES DE MOOR

In naam van het In Flanders Fields Museum en de Vrienden van het In Flanders Fields Museum bieden wij onze deelneming aan bij het overlijden van dr. Jacques De Moor.

Ik heb "Jack", zoals wij hem allemaal kenden en noemden, maar mogen ontmoeten in de laatste dertien jaar van zijn leven. Maar het was een ontmoeting die een mooie en rijke herinnering laat. Ik herinner me nog goed hoe Jack De Moor in 2003 voor het eerst in het In Flanders Fields Museum aanklopte met nummerborden en een bel van een Londense dubbeldekker die zijn vader, dr. Albert De Moor, in oktober 1914 'gered' had tijdens de terugtocht uit Antwerpen. De bus, achtergelaten door de Britten, werd door Jacks vader als rijdend bureau ingericht en bleef tot in 1916 aan het IJzerfront in gebruik. Nummers en bel waren alles wat er na de oorlog nog van restte. Jack schonk hen aan het In Flanders Fields museum. Daarbij hoorde korte tijd later ook de stapel brieven van zijn vader die Jack had gedigitaliseerd. Later voegde hij er een dagboek, nog meer brieven, rapporten en een fotoalbum aan toe. Een mooie schenking, zoals er in onze instelling vele honderden een laatste bestemming krijgen. Maar daar bleef het niet bij. Weldra volgden van elk van deze geschriften één na één alle nauwgezette transcripties. Een zegen voor elk archief. Dr. Jacques De Moor was gefascineerd geraakt door de geschiedenis van de oorlog. En door het transcriberen ging hij zich zelf verdiepen in de wonderlijke geschiedenis van zijn vaders eenheid en nadien van andere aspecten van de eerste Wereldoorlog. Weldra kwamen hij en Sabine elke week op woensdag naar het documentatiecentrum en later naar het kenniscentrum van het museum. Jacques en Sabine waren vrijwilliger geworden en bijzonder graag geziene gasten in Ieper. Ze waren ook heel trouwe bezoekers. Er moest al een

guur weer opsteken om hen ervan te weerhouden de lange tocht vanuit Antwerpen naar Ieper te maken. Langzaam begon Jack zich zo te verdiepen in het werk van zijn vader, dat hij uiteindelijk besloot er een boek over te maken. Hij was als arts en als reserve-majoor-geneesheer van het leger ook uitstekend geplaatst om aan deze geschiedenis de juiste interpretatie te geven. We vonden uitgeverij Hannibal bereid om Dr. Albert De Moor, Spoedarts in de Grote Oorlog in het voorjaar van 2012 uit te geven. Vorig jaar volgde ook nog de Franse versie ervan, Dr. Albert De Moor Médecin d'Urgence, waarover inleider/ specialist docteur Patrick Loodts terecht opmerkte dat dankzij het openbaren van dit familiale archief een belangrijk aspect van de medische evacuatie in de Eerste Wereldoorlog voor het eerst beter begrepen kon worden.

Via Jack en Sabines wekelijkse bezoeken werden mooie vriendschappen gesloten, rijke inzichten gedeeld, en prachtig werk verricht. Tik op onze online catalogus maar eens de naam J. De Moor in en u komt uit bij wel een dozijn kleine interne publicaties die hij verzorgde. Op verjaardagen, openingen of bijzondere gebeurtenissen waren Jacques en Sabine er ook steeds graag bij en we hopen van harte dat Sabine ook in de toekomst de lange weg naar Ieper nog zal willen maken. Het is met verdriet, maar vooral met veel genegenheid en dankbaarheid dat we vandaag van dr. Jack de Moor afscheid nemen. Het was een voorrecht om hem in de voorbije dertien jaar in ons midden te mogen hebben.

Piet Chielens

# T E N S L O T T E

## YPRIANA, ARRASINA, DARDANELLA, IEMAND? VIER BENEPEN JAREN EN ÉÉN BORELING

'Nomen est omen', luidde het vroeger: steevast werd naamtoekenning, rechtstreeks of onrechtstreeks, aan persoonlijkheidskenmerken van de naamontvanger gerelateerd. Of omgekeerd ook 'omen', letterlijk 'een kwaad voorteken' van enige betekenisvolle invloed op naamgeving was, daar verrichtte National Archives-vorser Jessamy Carlson relevant onderzoek naar. Concreet wilde ze uitvlooien of er op het thuisfront (het Verenigd Koninkrijk) tot en met in de naamgeving sporen traceerbaar waren die naar de Eerste Wereldoorlog terugvoerden. Haar fascinerende zoektocht legde effectief een aantal merkwaardige trends bloot: zo werden baby's bij herhaling met namen bedacht die aan veldslagen maar evenzogoed aan militaire prominenten en de afloop van de oorlog zelf refereerden. Raakten sommige van die namen sindsdien begrijpelijkerwijs even snel in onbruik, ze hielden in andere families stand als een dierbaar gekoesterd goed dat, b.v. als middelste naam, in bepaalde gevallen tot vandaag in ere wordt gehouden.

Gemakshalve hield Carlson haar onderzoek beperkt tot de voornaamgeving en tot de periode tussen 1914 en 1939. Dat

gebeurde onder meer omdat de General Register Office (GRO) de middelste (tweede) namen niet systematisch in zijn listings bijhield, al geven andere bronnen voedsel aan de veronderstelling dat baby's geboren in dat tijdsbestek veelal met dgl. namen als 'toenaam' – niet als roepnaam, m.a.w. – werden bedacht. Tijdens de oorlogsjaren (1914-1919) zelf werden 1600 baby's met oorlogserelateerde namen geboren, al bleef deze gewoonte tot de aanvang van de Tweede Wereldoorlog en ook daarna nog overeind. Een kindersterfte die bijna 15% van dat aantal beliep, verklaart de vroegtijdige dood van een 220-tal van die 1600. Het moet, voor wie het goed bekijkt, zonder meer hartverscheurend zijn geweest dat moeders die eraan hechtten hun kind te vernoemen naar de veldslag die hun vader het leven had gekost, weinige tijd later ook dat kind moesten afgeven.

De oorlogserelateerde namen piekten in 1916, toen 812 kinderen namen kregen geïnspireerd door de oorlog, van wie 378 geboren in juni dat jaar, en daarmee meer dan over de hele periode van 1917 en 1918 bijeengenomen. Opmerkelijk genoeg sorteerde de faliekante slag aan de Somme in dezen niet het verwachte logische effect. De opvallende opstoot die in deze gewoonte uit de lijsten over december 1918 afleesbaar is, valt daarentegen wel logisch te verklaren.

In de naamgeving van kinderen voor het tijdvak 1914-1919





Vader (Royal Engineers) krijgt zijn baby voor het eerst te zien

resoneren herinneringen aan volgende confrontaties (begripen in het Engels, cursiveringen slaan op België): Argonne, Arras, Cambrai, (Edith) Cavell, Neuve Chapelle, Dardanelles, Delville en Delville Wood, Flanders, Heligoland, Helles, Isonzo, Jutland, Krithia, Liège, Loos, Marne, Messines, Mons, Passchendaele, Soissons, Somme, Thierry, Verdun, Vimy Ridge en Ypres. Over het geslacht (m/v) van de kinderen geven de GRO-indexen niet steeds uitsluitsel, omdat het geslacht daar niet in rekening werd gebracht; wél worden herhaaldelijk 'feminisering' van deze veldslagnamen gerapporteerd. Zo is er sprake van Sommeria (Somme), Arrasina, Verduonia, Monsalene (Mons). Verschillende van deze namen kwamen net zo min voor 1914 als na de afloop van de oorlog (1919) voor, al beleven een paar namen zoals Jutland en Somme een korte remonte tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nooit werd een 'Ypres' b.v. geboren vóór 1914. In juli 1918 ziet één 'Passchendaele' (of spellingvarianten daarvan) het levenslicht. Nog drie meisjes en één jongen geboren tussen 1917 en 1920 worden met 'Passchendaele' (tweede naam) bedacht. Vier baby's (telkens twee) met de naam Vimy Ridge worden geboren tussen 1916 en 1918; nog vier (idem, telkens twee) krijgen tussen 1916 en 1920 de naam onverkort als hun tweede naam. Eén Delville Wood ziet het daglicht, twee andere zijn 'Delville Woods'. Ook Delville (zonder meer) komt voor. Op affectief-psychologisch vlak ligt het voor de hand dat de moeder c.q. familie het als een noodzaak zag, via de naam van de nieuwgeborene de onherroepelijkheid van de dood van de gesneuvelde vader of familielid enigermate ongedaan te maken. Ook de opmerkelijke oorlogsprominenten laten ongewild hun renomme achter in de familiekring: zo staan in de geboortelijsten 11 Haigs vermeld, al spant Kitchener de kroon met niet minder dan 166 plusminus-'patronymica' (vadernamen) tussen 1914 en 1919.

Een plausibele verklaring geeft Carlson voor de opgemerkte baisse in deze oorlogsgespireerde naamgevingstrend tijdens 1918; daartoe roept ze de in brede bevolkingskringen wijdverbreide en diep ingesleten oorlogsmoeheid als verklaring in. Voor 1918 daalde het aantal naamgevingen tot 151, na de hausse van 228 tijdens het voorafgaande jaar.

Voor december 1918 wordt een opvallende – 88 kinderen – opstoot gerapporteerd; vooral de naamkeuze zelf is bijzonder symptomatisch. Meldt zich voor de naam 'Peace' (vrede) tijdens de oorlog krap één (!) gezin, dan stijgt dat aantal in de maand na de Wapenstilstand ineens naar 28. In 1919, het eerste vredesjaar, worden niet minder dan 69 'Victory's' (met de bijkomende associatie aan [Queen] Victoria) genoteerd. Een nieuwkomer in 1918 is 'Armistice' (Wapenstilstand!); de meerderheid wordt niet toevallig – allicht, en tot opluchting van de naamdrager in de regel niet als eerste naam – geboren op of omstreeks 11 november.

Ten slotte wijzen de vaststellingen uit dat, de vredesgedachte in acht nemend, hooguit 18 meisjes 'Poppy' werden genoemd tijdens de oorlog en (slechts, C.S.) 8 in 1919. Van 1920 af, en met een feilloze piek tijdens de decembermaand, neemt de populariteit van deze naam overhand toe. Het verschijnsel laat zich makkelijk in verband brengen met de symboolwaarde die het Royal British Legion met ingang van 1921 aan de poppy als bloem toekende.

Ook de regionale distributie (spreiding) van deze naamstudie over de verscheidene regio's van Engeland en Wales werd in ogenschouw genomen. Opmerkelijk daarbij is dat de naamsbekendheid zich opvallend op bepaalde regio's toespitst. Prominent aanwezig, naast Zuid-Wales (Royal Welch, South Wales Borderers,?) zijn Yorkshire, Londen en het Noordoosten. Welke verklaring hiervoor dient ingeroepen blijft vooralsnog in het ongewisse; in bepaalde gevallen ligt een verband voor de hand tussen het regiment en een opmerkelijke operatie waar het in de betreffende regio voor instond. In andere gevallen, en met name met betrekking tot de Slag om Verdun, naam die even populair werd, is zo'n verband veel minder voor de hand liggend. Een vervolgonderzoek, dat naamtoekenning, afkomstregio van de soldaten en de betrokkenheid bij specifieke operaties 'crossreferencet', kan deze patronen op termijn verder in kaart brengen. Al blijft het ook dan in het ongewisse of de in oorlogsomstandigheden geboren 'Tommy's' hun naam 'zonder meer' – lees: als affectieve variant op Thomas – dan wel als hommage (aan Tommy Atkins) verwierven.

Chris Spriet



# De Geschreven Oorlog

TENTOONSTELLING

17 september 2016 - 8 januari 2017

Hoe is de Eerste Wereldoorlog tot ons gekomen in teksten? En waarom moeten we dat zo noodzakelijk weten? In een tentoonstelling die oogt als de knusse leeshoek van de betere boekhandel of openbare bibliotheek, nodigt het In Flanders Fields Museum uit om daar achter te komen. Geen enkel ander medium dan het geschreven woord geeft ons een beter inzicht in de gevoelens en de drijfveren, in de verwachtingen en teleurstellingen, in de propaganda en mythes, in de manipulatie en bewustwording, in de weerstand en de weerzin, de berusting en het protest, in het lot en de volharding van de generatie van 1914 tot 1918. Verslagen, rapporten, geschiedschrijving, pers en loopgravenkrantjes, intieme dagboeken en correspondenties, memoires, poëzie, romans, pamfletten van schrijvers, sommigen wereldberoemd anderen nieuw te ontdekken, maar evenzeer van quasi anoniem gebleven soldaten en burgers, worden gepresenteerd. De Geschreven Oorlog voert honderden unieke getuigen van vier jaar oorlog aan het front in Vlaanderen op, wijst op de blijvende relaties tussen de teksten van toen en het hedendaagse landschap van de frontstreek, en waarschuwt, met de woorden van de generatie van de Eerste Wereldoorlog, voor elk nieuw dreigend oorlogsgevaar. Nooit eerder werden meer teksten van toen omwille van hun actuele en universele waarde samengebracht.

De tentoonstelling **De Geschreven Oorlog** wordt vergezeld van een gelijknamige anthologie waarin 366 teksten geschreven tussen 1914 en 1940, en vertaald uit vijf talen, werden samengebracht. (680 pagina's, Manteau / De Bezige Bij, €49.95).





